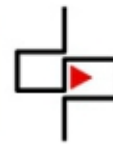




Uniwersytet
Wrocławski

Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Angielskiej



Centrum Badań Dyskursów
Postzależnościowych
Uniwersytet Warszawski,
Wydział Polonistyki

Historie, społeczeństwa, przestrzenie dialogu. Studia postzależnościowe w perspektywie porównawczej

Histories, societies, spaces of dialogue.
Post-dependence studies in a comparative
perspective

Wrocław, 2013-05-27/28

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Filologii Angielskiej,
ul. Kuźnicza 22, Wrocław

Streszczenia i noty biograficzne

Anca Baicoianu

Czy 'kolonialny' w 'postkolonialny' jest równoznaczny z 'sowiecki' w 'postsowiecki'? Granice studiów postkolonialnych

Demokratyczne przemiany w Europie Środkowej i Wschodniej, do jakich doszło po roku 1989, skupiły uwagę badaczy na ekonomicznych, społecznych i kulturowych trajektoriach rozwoju krajów dawnego bloku wschodniego, a także na problemie kreowania nowych tożsamości w obrębie szerszego, europejskiego, a nawet globalnego, kontekstu. Jednakże starania teoretyków okresu przejściowego, mające na celu międzyregionalne porównanie byłych kolonii z obszarami postkomunistycznymi, spotkały się z unikami i milczeniem wśród badaczy postkolonialnych. Z wyjątkiem kilku z nich (np. McClintock 1992, Said 1993), zachodni uczeni raczej niechętnie wliczali ZSRR w poczet nowoczesnych, głównie europejskich, imperiów.

Niemniej trudno zignorować postkolonialną wrażliwość ludzi, którzy żyli pod panowaniem Sowietów (co potwierdza historia w przekazie ustnym, badania socjologiczne i analiza kulturowa). W ciągu ostatnich lat związek między postkolonializmem a postkomunizmem umocnił swą dynamiczną obecność w badaniach nad Europą Środkową i Wschodnią, stając się częścią składową projektu mającego na celu krytyczny przekład pewnych historycznych i kulturowych doświadczeń na język jednego z najbardziej rozpowszechnionych podejść badawczych współczesnego środowiska akademickiego. W ten sposób uczeni z Europy Środkowej i Wschodniej na nowo określają granice dziedziny, która należy już do kanonu współczesnej teorii i włączają swe rozpoznania do jej krytycznych przewartościowań, porównując kolonializm z innymi systemami dominacji.

Zamiast więc badać w swoim referacie możliwości interdyscyplinarnego dialogu, na który pozwalał prefiks „post”, wracam w nim do korzeni i z pomocą źródeł historiograficznych badam różnice i podobieństwa między zachodnim projektem imperialnym (który służył jako model dla rosyjskiej ekspansji przed rokiem 1917) i sowieckimi rządami, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji dawnych państw satelickich (w szczególności Rumunii). Punktem odniesienia mojego porównania jest podległość kulturowa oraz jej natura i funkcja w kontekście kolonialnym. Z tej perspektywy dominacja sowiecka wydaje się czymś „na granicy kolonializmu”, bowiem skuteczność ZSRR jako centrum władzy imperialnej w relacji do państw satelickich została podważona przez fiasko imperium na poziomie symbolicznym i kulturowym. Ta systemowa wada pozwoliła idei „europejskości” (silnie powiązanej z Europą Zachodnią) zainspirować zbiorowy i indywidualny opór wobec dominacji sowieckiej i jej dziedzictwa we współczesnej Europie Środkowej i Wschodniej.

Anca Baicoianu obroniła swoją rozprawę doktorską (*Strategies of identity (re)construction in postcolonial and postcommunist literatures*) na Uniwersytecie w Bukareszcie, tam też obecnie zajmuje się pracą naukową i dydaktyczną. Publikowała artykuły i recenzje w czasopiśmie i tomach pokonferencyjnych zarówno w Rumunii jak i za granicą. Jej zainteresowania badawcze obejmują teorię literacką, komparatystykę, studia postkolonialne i postkomunistyczne, a także literaturę Europy Środkowej i Wschodniej oraz literaturę dawnych kolonii.

Monika Baer, Hana Cervinkova, Marek Pawlak, Petr Skalnik, Marta Songin-Mokrzan

Postsocjalizm w perspektywie antropologicznej

W ramach panelu proponujemy krytyczną analizę „postsocjalizmu” – ramy teoretycznej służącej wielu antropologom i antropolożkom do określenia specyfiki badawczej projektów realizowanych w Europie Środkowej/Wschodniej po 1989 roku. W tym kontekście interesuje nas przede wszystkim wnikliwy wgląd w „postsocjalizm” jako koncepcję analityczną, przywoływaną w studiach nad społeczeństwami byłego bloku komunistycznego. Uczestniczki i uczestnicy panelu, których przedsięwzięcia antropologiczne skupione są wokół kultur i społeczeństw Europy Środkowej/Wschodniej, przedstawiają kwestie epistemologiczne i empiryczne, które wyłoniły się na przestrzeni ostatnich dwóch dekad w związku z praktykowaniem antropologii w kontekstach określanych do niedawna jako *Inna Europa*. Prezentowane referaty podejmują problematykę dotyczącą dyskursów tożsamościowych antropologii postsocjalistycznej, postkolonializmu jako koncepcji przydatnej w etnograficznych ujęciach społeczeństw i kultur postkomunistycznych, ładu neoliberalnego oraz podejść etnograficznych i antropologicznych do problematyki migracji w Europie Środkowej/Wschodniej.

Monika Baer, *Inna Europa, inna dyscyplina? Antropologiczne tożsamości w kontekstach postsocjalistycznych*

Hana Cervinkova, *Postsocjalizm, postkolonializm i edukacyjna antropologia zaangażowania*

Marek Pawlak, *Reżimy mobilności. Próba redefinicji kategorii klasy społecznej*

Petr Skalnik, *Postkomunizm pozostanie na zawsze. Optymistyczny pogląd antropologa*

Marta Songin-Mokrzan, *Koncepcja neoliberalizacji w badaniach postsocjalistycznych*

dr Monika Baer pracuje jako adiunkt w Katedrze Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego. Jest autorką prac *Women's spaces* (2003) oraz *Między nauką i aktywizmem* (w druku), a także współredaktorką tomów (z Elżbietą Pakszys) *Obszary kultur kobiecych w badaniach płci/rodzaju* (2003) oraz (z Marzeną Lizurej) *Z odmiennej perspektywy* (2007). Jej zainteresowanie badawcze obejmuje problematykę płci/seksualności, przemian postocjalistycznych w Europie Środkowej/Wschodniej oraz polityk wiedzy.

dr Hana Cervinkova jest antropolożką kulturową (doktorat uzyskała w 2004 roku w New School for Social Research). W swoich pracach podejmuje problematykę antropologii transformacji postkomunistycznych, teorii genderowych i feministycznych, etnografii i edukacji, edukacyjnych badań w działaniu i antropologii miejskiej. Jest dyrektorką Międzynarodowego Instytutu Studiów nad Kulturą i Edukacją Wydziału Nauk Pedagogicznych Dolnośląskiej Szkoły Wyższej we Wrocławiu, a także badaczką Instytutu Etnologii Czeskiej Akademii Nauk w Pradze. Obecnie jest członkinią Komitetu Wykonawczego Europejskiego Stowarzyszenia Antropologów Społecznych (EASA).

dr Marek Pawlak jest antropologiem i badaczem w Centrum Badań Migracyjnych UAM. W 2012 roku obronił rozprawę doktorską zatytułowaną *Transformacja i rekonstrukcja tożsamości narodowej polskich imigrantów w Norwegii*. Zajmuje się problematyką transnarodowych migracji, reżimami mobilności, globalizacją, etnicznością i nacjonalizmem oraz metodologią współczesnych badań terenowych.

prof. Petr Skalnik wykłada antropologię na Uniwersytecie Wrocławskim. Jego zainteresowania badawcze obejmują: problematykę państwa w Afryce i Europie, antropologię polityczną, antropologię Europy Środkowo-Wschodniej oraz redefiniowanie studiów nad społecznościami. Prowadził etnograficzne badania terenowe w Afryce Zachodniej, Afryce Południowej, Europie Wschodniej, byłym Związku Radzieckim i Papui Nowej Gwinei. Jest autorem wielu publikacji naukowych, a także członkiem rad wydawniczych wielu czasopism naukowych. Jest też wiceprezydentem Międzynarodowego Związku Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (IUAES).

dr Marta Songin-Mokrzan jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie etnologii, antropolożką społeczno-kulturową, badaczką n niezależną. Napisała pracę doktorską pt. *W poszukiwaniu nowej tożsamości. Analiza wybranych koncepcji antropologii zaangażowanej*. Jej zainteresowania badawcze obejmują teorię i metodologię antropologii, antropologię ekonomiczną, antropologię państwa oraz antropologię zaangażowaną i feministyczną.

Bogusław Bakula

Debaty narodowe w Europie Środkowej i Wschodniej po roku 1989

Już w wieku XIX ukształtował się w Europie Środkowo-Wschodniej szczególnie typ debaty publicznej. Jego zasadniczą cechą był szeroki zakres i udział elit. Debaty te odnosiły się do zasadniczych i ogólnych spraw narodowych, dotyczyły tożsamości i zdrady, obowiązku zbiorowego i godności jednostki, walki zbrojnej o niepodległość i zakresu koegzystencji z narzuconym systemem politycznym. W znacznym stopniu kształtowały narodowy etos w naszej części Europy. W końcu wieku XIX i na początku XX Polacy, Czesi, Ukraińcy żyli debatami o zdradzie i obowiązku (m.in. St. Brzozowski, K. Sabina, I. Franko). Debaty narodowe przeistaczały się w swego rodzaju sądy obywatelskie lub narodowe (z arbitralnie wyłonionym przedstawicielstwem elit), a ich efektem było ustanowienie kanonu, wykluczenie ze wspólnoty, nawet z wyrokiem kary zasadniczej, lub

przywrócenie godności. Wpłynęły one w poważnym stopniu na uświadomienie różnicy między lojalnością wobec interesu narodowego a lojalnością wobec władzy, kształtowały nowoczesny patriotyzm, stwarzały też okazję do nadużywania potęgi opinii powszechnej. Ich semiotyka, wewnętrzna struktura i czasookres współtworzą określony, charakterystyczny styl. Po roku 1920 czy po roku 1945 debaty dotyczyły narodowego obowiązku i pamięci, tożsamości, kształtu kultury ojczystej, stosunku do postępu i rewolucji. Pomimo różnic treściowych i historycznych były do siebie pod wieloma względami podobne. Debaty narodowe, choć miały charakter powszechny, a ich uczestnicy określali się jako przedstawiciele „narodu”, w istocie odnosiły się do świadomości i problemów elit. Z tego też wynikał ich charakter rozprawy klasowej (inteligencja) lub środowiskowej (emigracja).

Po roku 1989 debaty zagarniające liczne grono uczestników i odbiorców odnosiły się do kilku zasadniczych kwestii: pamięć, tożsamość, wierność, obowiązek. Jakkolwiek podobne, debaty te w każdym z krajów Europy Środkowej charakteryzowały się innym rozłożeniem akcentów, hierarchii i sposobów oceny. Debaty narodowe po roku 1989 przybrały pewien styl postkolonialnego rozliczania z traum przeszłości. Ich celem było określenie winy wobec narodu i społeczeństwa, choć już bez stosowania radykalnego ostracyzmu czy wydawania wyroków śmierci. Koncentrowały się szczególnie wokół: a/udziału w praktykach totalitaryzmu, b/antysemityzmu, c/roli Innych w kształtowaniu obrazu życia zbiorowego, d/procesów odzyskiwania tożsamości narodowej. W konkretnym ujęciu można mówić o czterech typach debaty powszechnej. Jest to debata lustracyjna (udział w praktykach faszyzmu i komunizmu), holokaustowa, tożsamościowa, o wykluczeniu. Ich semiotyka wiąże się z semiotyką postkomunizmu, jako formacji postkolonialnej, wydobywającej i utrwalającej również niektóre formy świadomości zniewolonej.

Bogusław Bakula – prof. zw. dr hab. Kierownik Zakładu Komparatystyki Literackiej i Kulturowej w Instytucie Filologii Polskiej UAM. Red. nac. „Porównań”, red. nac. „Slavia Occidentalis” (zeszyty literaturoznawcze). Zainteresowania naukowe: badania porównawcze w zakresie literatury i kultury Europy Środkowo-Wschodniej, samizdat w Europie Środkowej i Wschodniej, literatura polska, ukraińska, czeska, słowacka, białoruska, rosyjska.

Tomasz Bilczewski

Komparatystyka postkolonialna, ginące języki, wspólnoty wyobrażone. O pewnym *locus* środkowoeuropejskiej wielokulturowości.

Ostatnia dekada przyniosła literackim badaniom porównawczym zdecydowane umocnienie wszystkich tych nurtów, które ogniskują się wokół najważniejszych problemów refleksji postkolonialnej. Właśnie w ramach tego umocnienia podjęto kwestie o zasadniczym znaczeniu dla dalszego rozwoju dyscypliny, pytając o filozoficzne umocowanie i polityczne obciążenie kategorii porównania, o uwarunkowania i sposoby konstruowania porównawczych historii literatur(y), o zaangażowanie literatury/literaturoznawstwa w procesy tworzenia się wspólnot i reinterpretację wyobrażeń, którymi wspólnoty się posługują. To także w orbicie postkolonialnej komparatystyki podjęto ciekawe próby ujęcia obserwowanego dziś zderzenia „globalnego” z „lokalnym”, „centrum” i „peryferii”, zwracając uwagę na nowe zjawiska literackie pojawiające się w obrębie „światowej republiki literatury” (Pascale Casanova).

Celem tego referatu jest wykorzystanie osiągnięć postkolonialnej komparatystyki do analizy złożonej natury postzależnościowej geografii kultury środkowoeuropejskiej, która opierać się będzie na studium przypadku.

Tomasz Bilczewski, adiunkt w Katedrze Międzynarodowych Studiów Polonistycznych UJ, dyrektor Centrum Studiów Humanistycznych UJ i koordynator międzynarodowego programu doktorskiego „Cultural Studies in Literary Interzones”. Laureat Nagrody Premiera za pracę doktorską w roku 2009 oraz stypendium „Zostańcie z nami” przyznawanego przez tygodnik „Polityka” w roku 2010. Stypendysta m.in. Funduszu im. Stanisława Estreicherera (2004), Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund (2004), Fundacji Karoliny de Brzezie Lanckorońskiej i Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej w ramach subsydium profesorskiego „Mistrz” Prof. Michała Pawła Markowskiego. W latach 2005-2007, w ramach programu dydaktyczno-badawczego finansowanego przez Fundację Kościuszkowską, był wykładowcą języka i kultury polskiej w Indiana University. Jego zainteresowania badawcze obejmują literackie studia porównawcze, teorię literatury, teorię przekładu, historię literatury polskiej i

angielskiej oraz nauczanie języka polskiego jako obcego. Jest autorem książki *Komparatystyka i interpretacja. Nowoczesne badania porównawcze wobec translatoologii* (2010). Wydał również autorską antologię *Niewspółmierność. Perspektywy nowoczesnej komparatystyki* (2010).

Marcin Brocki

Postzależność w optyce antropologicznej. O granicach stosowalności ramy naukowej

Badania etnologiczne i antropologiczne ostatniej dekady coraz wyraźniej pokazują, że dotychczas stosowane narzędzia opisu i analizy społeczności lokalnych, grup uboższych w wyniku transformacji, mieszkańców po-PGR-owskich wsi, są niewydajne. Narzędzia te bowiem często predefiniują ich sytuację, nim zostanie przeprowadzona rzetelna analiza faktycznych strategii działań podejmowanych przez wymienione grupy, i ta narzucona rzeczywistości rama nie pozwala zrozumieć czym faktycznie są np. „obserwowana bierność”, korzystanie z materialnego wsparcia państwa (wytwarzające w domyśle efekt przypominający afrykańskie fiasko systemów pomocowych - bierność), „brak umiejętności nawigowania we współczesności”, itp. W swoim wystąpieniu wykazuję, że po zmianie tej ramy otworzy się przed nami zupełnie inna rzeczywistość, w świetle której „zależność” stanie się mniej oczywista.

Marcin Brocki – dr hab. W Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej, Uniwersytet Jagielloński. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół kulturowego obrazu ciała, antropologii komunikacji, współczesnej metodologii i teorii badań antropologicznych, semiotyki kultury, społeczności lokalnych i kultur "elit". Najważniejsze publikacje: *Język ciała w ujęciu antropologicznym* (2000), *Antropologia. Literatura – dialog – przekład* (2008), *Clifford Geertz. Lokalna lektura*, (współred. D. Wolska) (2002), *Kultura profesjonalna etnologów w Polsce* (współred. K. Górny, W. Kuligowski) (2006).

Wojciech Browarny

Na Zachód. Tadeusza Różewicza reportaże o "ziemiach odzyskanych"

Referat jest poświęcony reportażom Tadeusza Różewicza z późnych lat 40., gdy jako młody pisarz wyruszał w reporterskie podróże na tzw. ziemie zachodnie. Efektem tych wypraw były teksty publikowane w gazetach codziennych i tygodniowych dodatkach kulturalnych. Referat omawia nie tylko te mało znane utwory pisarza, ale przedstawia i analizuje zawarty w nich program literacki oraz koncepcję zagospodarowania "ziem odzyskanych" i geopoetykę wczesnej prozy Różewicza.

Wojciech Browarny – historyk literatury nowoczesnej i krytyk literacki, adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, kierownik Pracowni Literatury Polskiej po 1989 roku. Autor książek „Opowieści niedyskretne. Formy autorefleksyjne w prozie polskiej lat dziewięćdziesiątych” (Wrocław 2002) oraz „Fikcja i wspólnota. Szkice o tożsamości w literaturze współczesnej” (Wrocław 2008), współredaktor tomów „Przekraczanie granic. O twórczości Tadeusza Różewicza” (Kraków 2007), „Herbert (nie)oswojony” (Wrocław 2008), „Białoszewski przed dziennikiem” (Kraków 2010) i „Po Miłoszu” (Kraków 2011) i „Rozkład jazdy. 20 lat literatury Dolnego Śląska po 1989 roku” (Wrocław 2012).

Tatiana Czarska

Granice w pamięci.

Pisarstwo autobiograficzne kobiet jako forma dyskursu neokolonialnego

Interesuje mnie temat nostalgii i granic w pamięci w pisarstwie autobiograficznym kobiet jako forma dyskursu neokolonialnego. Pytam o to, co kobiety decydują się wyjawiać, ale też, co ukrywają, przemilczają.

Badając zarejestrowane w kobiecych (auto)biografiach mechanizmy opresji i wzorce emancypacji, zastanawiam się, czy i jak narracje osobiste kobiet przyczyniają się do legitymizacji władzy dominujących współczesnie dyskursów bądź przeciwnie: podważają istniejący porządek. Interesuje mnie ideologiczna funkcja nostalgii (nostalgia w służbie polityki historycznej/ polityki tożsamości) – odpowiedź na pytanie, jaką rolę pełnią w ramach tej polityki (auto)biografie kobiet - swoistych "strażniczek pamięci"? Czy można mówić o „naginaniu” wspomnień do obowiązującego dyskursu? Czy wspomnienia kobiet mogą prezentować oczekiwaną wersję przeszłości (z uwagi na względy ideologiczne, dydaktyczne, rynkowe)? W swoim referacie nawiązuję przede wszystkim do dwóch zaproponowanych obszarów tematycznych:

- strategię radzenia sobie z (re)interpretacją przeszłości (niedawnej i bardziej odległej) oraz jej kodyfikowanie – nostalgia, sentyment, celowa i/lub nieświadoma amnezja; miejsca pamięci/ upamiętnienia/zapomnienia po roku 1989;
- relacja centrum-peryferie; wyłonienie się lokalności i odkrycie/odtworzenie się wielorakich historii miejsc.

Kwestie te przedstawiam z wykorzystaniem takich kategorii teoretycznych, jak pamięć kulturowa oraz dyskurs postkolonialny i postzależnościowy.

Tatiana Czerska – dr hab., kulturo- i literaturoznawczyni zatrudniona w Zakładzie Literatury Polskiej XX wieku w Instytucie Polonistyki i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Szczecińskiego. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół literatury polskiej po 1939 roku, autobiografizmu, kultury PRL-u i jego obrazu we współczesnych narracjach, dyskursów postzależnościowych. Jest autorką monografii *Między autobiografią a opowieścią rodzinną. Kobięce narracje osobiste w Polsce po 1944 roku w perspektywie historyczno-kulturowej* (Szczecin 2011); *Od małej ojczyzny do Uniwersum. Sacrum w twórczości Zbigniewa Żakiewicza* (Szczecin 2006). Współredagowała tomy: () *Kanon i obrzeża* (z Iną Iwasiów; Kraków 2004) oraz *Czytanie Żakiewicza* (z Renatą K. Łozowską; Szczecin 2012). W najnowszych rozprawach i szkicach zajmuje się kobiecą autobiografistyką, wpisując się w nurt badań nad dwudziestowieczną historią kobiet, z uwzględnieniem kulturowo-antropologicznych perspektyw badawczych.

Helena Duć-Fajfer

„Jestem u siebie” – tekstualna opozycja przeciw symbolicznemu wykorzenianiu w literaturach mniejszościowych w Polsce

W referacie prezentuję sposób tekstualnego odpowiadania (głównie wpisanego w teksty literackie) na dominujący w dyskursie centrum ideologem o innej ziemi, która jest ojczyzną mniejszości etnicznych/narodowych, będących przybyszami i gośćmi na „polskiej ziemi”. Aspekt porównawczy wyznaczają będą różnice pomiędzy sposobami pojmowania i artykułowania swojego miejsca zarówno w sensie ideologicznym (kontrodpisywanie do centrum), jak i w sensie psychologicznym, emocjonalnym (wkorzenie i tożsamość) przez poszczególne mniejszości. Podejmuję próbę odpowiedzi na kilka pytań. Jak funkcjonują kategorie autochtona i przybysza w dyskursie historycznym – występuje w nim opozycja czy akceptacja mniejszościowa? Tęsknota za przestrzenią i za miejscem swoim, co one znaczą i jakie jest ich figurowanie, metaforyzowanie, usymbolicznianie? Ile ojczyzn, ile domów, ile tożsamości przestrzennych kształtują i kształtuje poszczególne mniejszości? Poruszam takie zagadnienia jak: szukanie, odbijanie/odciskanie, zacieranie śladów - strategię i kontrstrategie. Miejsca pamięci pro- i przeciw: eliminujące, zawłaszczające, wydrążone, ekspansywne, bolesne, zdesakralizowane. Takie figury tekstualne, rozgrywające się w modelu ekspansywnym bądź dialogicznym, wyrażające ideologiczną i psychologiczną wartość swojej ziemi, swojego miejsca, swojej przestrzeni są tropione w różnych głosach, lokujących się jako mniejszościowe, marginalnie, czy peryferijnie wobec centrum. Ono, choć nieobecne bezpośrednio w egzemplifikacjach tekstualnych, jest esencjalnie obecne jako Inny dominujący, co z samej zasady nie wymaga aktywności, czy potwierdzeń doraźnych. Niekwestionowalność wpisana jest bowiem w pozycję centrum. Klasyczne pytanie z zakresu dyskursu postkolonialnego, jak uczynić głos podporządkowany słyszalnym, obudowane zostało w referacie refleksją na temat mniejszościowych strategii retorycznych i ich zróżnicowania w zależności od samorozpoznawania się i samodefiniowania wobec wartości przestrzennych. Rozważam też zagadnienie: czy inaczej i na ile inaczej mniejszości budujące swoje odniesienie do ziemi na fundamencie autochtonizmu, rdzenności, rodzimości komunikują dyskursywnie swój stosunek do centrum, niż czynią to mniejszości, które w swoją tożsamość mają

wpisany mit wędrowki przodków? Z tekstów społeczności mniejszościowych wyłonione zostaną sposobem symptomatycznego czytania wpisanych w ich warstwę treściową, ideową, czy formalną ślady zmagania się z ideologemami przestrzennymi generowanymi przez centrum i zaprezentowanie ich w referacie (i ewentualnej publikacji) wygłoszonym na słyszalnej w centrum konferencji, da być może możliwość uczynienia niesłyszalnego słyszalnym.

Helena Duć-Fajfer – adiunkt w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, wykładowczyni języka, kultury i literatury łemkowskiej na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie, współpracowniczka Katedry Antropologii Literatury i Badań Kulturowych Wydziału Polonistyki UJ. Autorka monografii *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, Kraków 2001 oraz *Między bukwą a literą. Współczesna literatura mniejszości białoruskiej, ukraińskiej i łemkowskiej w Polsce*, Kraków 2012, współautorka opracowania *La Litterature Lemko dans la Seconde Moitie du XX Siecle*, Lille 2001 oraz *Rozmówek polsko-łemkowsko-angielskich: Rozmawiajmy po łemkowsku-Бєчідьїме по лємківскы-Let's speak Lemko-Rusyn*, Warszawa 2007, redaktorka *Antologii powysiedleńczej literatury łemkowskiej: Czy to tęsknota, czy nadzieja (Ци то лєм туга, ци надія)*, Legnica 2002. Redaguje „Rocznik Ruskiej Bursy”, współredaguje serię „Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej PAU”. Zajmuje się zagadnieniami etniczności w literaturze, literaturą mniejszości etnicznych oraz problematyką relacji międzykulturowych. Opublikowała ponad 150 prac z tego zakresu.

Grant Aubrey Farred

Nieoceniona przekładalność

W czasie, gdy ambiwalentna pozycja narodów Europy Środkowej i Wschodniej w ramach Unii Europejskiej jest wciąż poddawana afirmacji, warto sobie przypomnieć myśl Witolda Gombrowicza. Mam na myśli szczególnie jego „Przewodnik po filozofii w sześć godzin i kwadrans” – rodzaj szaleńczego – lecz oczywiście bynajmniej nie szalonego – biegu przez zachodnią filozofię, zapisanego w Paryżu przez Polaka wykładającego „zachodnią filozofię” na Zachodzie po tym, jak stał się zakazanym nazwiskiem we własnym kraju. W mojej prezentacji chcę pokazać, że dla Gombrowicza przekładalność, sprawianie, że jedna tradycja staje się czytelna dla drugiej, jest czymś w rodzaju projektu szaleńca – wydaje się to niemożliwe, a jednak trzeba, według Gombrowicza, tego dokonać. Przekładalność jest i musi zostać przełożona na myśl. Musi być wymyślona Tam (Paryż), ponieważ takie myślenie, zainicjowane tutaj (Polska), uważa się za nietolerowalne, niekonieczne, i zbędne Tutaj. Jaki jest więc koszt przekładu? Co ważniejsze, jaki jest koszt, wycena, jakie wytłumaczenie, nie-myślenia tego Tam, gdzie tam nie daje nic więcej poza warunkami na myślenie tego?

Grant Aubrey Farred, profesor Africana Studies, Cornell University, publikował w wielu obszarach teorii kultury, w dziedzinie teorii postkolonialnej, rasy, teorii sportu, kształtowania się intelektualistów, badań kulturowych i literaturoznawstwa. Od 2002 r. był naczelnym redaktorem pisma *South Atlantic Quarterly*. Jego książkowe publikacje to: *Midfielder's Moment: Coloured Literature and Culture in Contemporary South Africa* (Westview Press, 1999), *What's My Name? Black Vernacular Intellectuals* (University of Minnesota Press, 2003), *Phantom Calls: Race and the Globalization of the NBA* (2006), i ostatnia *Long Distance Love: A Passion for Football* (Temple University Press, 2008). Obecnie pracuje nad książką *Bodies in Motion, Bodies at Rest* (University of Minnesota Press), jej tematem będzie filozofia ruchu w atletyce.

Dorota Gołuch

Polskie recenzje literatury postkolonialnej (1970-2010) – oznaki solidarności postzależnościowych?

Referat bazuje na polskich recenzjach tłumaczonej literatury postkolonialnej z lat 1970-2010 i skupia się na badaniu poruszanych przez recenzentów kwestii podobieństw między Polską a krajami postkolonialnymi, szukając oznak postzależnościowej wrażliwości i solidarności. Referat pokazuje, że w narracjach postkolonialnych dotyczących doświadczeń politycznej i kulturowej zależności, walki o niezależność i

postzależnościowych zawirowań, recenzenci słyszą echa polskiej historii: zaborów (1795-1918), okupacji hitlerowskiej (1939-45), dominacji sowieckiej (1945-89) i, do pewnego stopnia, przyspieszonej globalizacji po roku 1989.

W korpusie około tysiąca recenzji szeroko rozumianej literatury postkolonialnej można znaleźć następujące przykłady: algierska walka anty-kolonialna jest porównywana z anty-nazistowskim ruchem oporu w Polsce (potępienie imperializmu i nazizmu należało zresztą do komunistycznego repertuaru); palestyński bohater książki Emila Habibi, cechujący się ambiwalentnym stosunkiem do państwa Izrael, jest nazywany Wallenrodem (przywołując skojarzenia z mickiewiczowskim poematem i etosem makiawelicznej walki przeciw wrogom narodu); natomiast doświadczenia migracji i imigranckiego wyobcowania, ukazane m.in. przez urodzoną w Indiach pisarkę Kiran Desai, określa się jako „świetnie znane” polskim czytelnikom.

W referacie sugeruje się, że ta świadomość historycznych podobieństw może oznaczać istnienie pewnej postzależnościowej wrażliwości oraz, być może, solidarności z krajami postkolonialnymi. Jednocześnie następuje sproblematyzowanie tych wstępnych sugestii i pojawia się pytanie, jak ewentualne wyrazy solidarności odnieść do dyskursów europejskiej wyższości, które również występują w recenzjach. Inaczej mówiąc, czy solidarność wymaga poczucia równości? I jak te wyrazy solidarności są przekazywane, kształtowane i zniekształcane poprzez istniejące dyskursy, a zwłaszcza zimnowojenny idiom ‘solidarności i pomocy’ dla krajów Trzeciego Świata, demokratyczną retorykę anty-komunistycznej Solidarności oraz zachodni dyskurs solidarności i pomocy charytatywnej dla krajów rozwijających się? Impuls poszukiwań postzależnościowej solidarności poddany jest w referacie krytyce: zwraca się uwagę na problematyczny charakter solidarności opartej na historii zależności, która, jak podkreślają niektórzy polscy badacze, wiąże się z resentymentem i rolą ofiary. Na koniec pojawia się istotne pytanie, czy warto wobec tego zająć się wizją bardziej otwartej, humanistycznej lub planetarnej (Spivak 2003) solidarności.

Dorota Goluch jest doktorantką na University College London i stypendystką Arts and Humanities Research Council. Obecnie kończy pracę doktorską na temat „Polski przekład i odbiór literatury postkolonialnej (1970-2010): wyobrażenia różnicy, podobieństwa i solidarności”. Dorota ma tytuł magistra Uniwersytetu Jagiellońskiego i *master* University of Kent. Jej praca magisterska na temat pisarek indo-karaibskich została opublikowana w 2011 roku pt. *I Rather Dead: A Spivakian Reading of Indo-Caribbean Women's Narratives*; jest ona też autorką artykułów na temat etyki przekładu literatury postkolonialnej (a konkretnie Chinuy Achebe i Amosa Tutuoli). Dorota jest reprezentantką studentów w organizacji British Comparative Literature Association, członkinią polskiego stowarzyszenia akademickiego Collegium Invisible oraz prowadzi stronę internetową Postcolonial Studies Association.

Hanna Gosk

Postzależnościowe cechy czasu postzależności. Przypadek współczesnej prozy polskiej

Czas postzależności rozumiem jako czas mierzony przy użyciu zegara i kalendarza, który zaczyna płynąć po ustaniu realnie istniejącej wcześniej relacji podporządkowany – dominujący. W historii Polski można wskazać co najmniej dwa odcinki czasu postzależności – dwudziestolecie 1918-1939 i okres najnowszy - po roku 1989. Wypada też rozważyć lata istnienia Polski Ludowej (1944-1989) jako przedział, który rozpoczął się po zakończeniu okupacji niemieckiej i cechował się do roku 1989 uzależnieniem politycznym od Związku Radzieckiego, a więc okres szczególnie w jednoczesnym trwaniu postzależności i zależności. Czas postzależności dochodzi do głosu w literaturze międzywojennej, powojennej i tej powstającej po roku 1989, która podejmuje tematy współczesne dla swojego czasu historycznego, co chciałabym pokazać na trzech reprezentatywnych przykładach.

Drugi termin użyty przeze mnie w tytule tego tekstu - postzależnościowe cechy czasu - odsyła do swojego nacechowania, a nie tylko mechanicznego upływu zapoczątkowanego chwilą ustania zależności. Postzależnościowe cechy czasu mogą ujawniać się także w okresie rzeczywistego trwania jakiejś odmiany zależności. To przypadek dotyczący doby Polski Ludowej, gdy uwzględnić relacje Polaków z Niemcami i Związkiem Radzieckim, a także całego okresu od roku 1918 po dzień dzisiejszy, jeśli wziąć pod uwagę stosunek Polski (jako kraju peryferyjnego) wobec euroamerykańskiego Zachodu.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w roku 1918 stosunkowo szybko pojawiła się powieść Stefana Żeromskiego *Przedwiośnie* (1925), uznana za dzieło prezentujące moment przejścia Polski ze stanu

zaborowego uzależnienia w niezależność. Tuż po roku 1945, kiedy przyszłość polityczna kraju po II wojnie światowej nie rysowała się przeciętnym obywatelom zbyt jasno i jednoznacznie, Jerzy Andrzejewski napisał *Popiół i diament* (1948), utwór ukazujący sytuację kraju przez pryzmat zdarzeń w prowincjonalnym polskim mieście z jego mieszkańcami, ludźmi o różnych światopoglądach i doświadczeniach okupacyjnych. Po roku 1989 nie opublikowano żadnego utworu, który można by uznać za diagnozujący uniezależnienie się Polski od Związku Radzieckiego, transformację ustrojową i skutki tych procesów. Z tego względu dość arbitralnie wybrałam jako *exemplum* debiutancką powieść Ignacego Karłowicza pt. *Niehalo* (2006), która dotyka tych problemów.

Na przykładzie trzech wskazanych utworów śledzę postzależnościowe cechy temporalności świata, który prezentują i wykazują, że czas postzależnościowy jest nieneutralny semantycznie i nieprzezroczysty. Wcale nie musi płynąć do przodu, a jeśli to czyni, często biegnie w rytmie retardacyjnym, bo przeszłość (a nie przyszłość czy terażniejszość) wydaje się być jego najbardziej znaczącym wymiarem. Czas postzależnościowy jest fragmentaryczny, selektywny, rozciągliwy w sensie zmiennej pojemności, odznacza się walorami stanowiąco-wykluczającymi i wydaje się mieć strukturę bryły (nie linii), a także swoiste zagęszczenia. Jest to bowiem czas o szczególnym nacechowaniu sytuacyjnym.

Hanna Gosk, profesor zwyczajny w Zakładzie Literatury XX i XXI wieku Instytutu Literatury Polskiej na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Kieruje Pracownią Antropologicznych Problemów Literatury. Zajmuje się prozą i krytyką literacką; literaturą dokumentu osobistego; problematyką zmian zachodzących w prozie polskiej po roku 1989; literackim obrazowaniem historii oraz nowszymi metodologiami w podejściu do literatury współczesnej z akcentem na ujęcia antropologiczne, postkolonialne. W 2009 r. stworzyła sieć naukową – Centrum Badań Dyskursów Postzależnościowych. Opublikowała ostatnio *Opowieści „skolonizowanego/kolonizatora”*. *W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku* (2010). Pod jej redakcją ukazały się m.in.: *(P)o zaborach, (p)o wojnie, (p)o PRL. Polski dyskurs postzależnościowy dawniej i dziś* (2013, współred. E. Kraskowska), *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI wieku* (2012), *Nowe dwudziestolecie (1989-2009) Rozpoznania. Hierarchie. Perspektywy* (2010), *(Nie)ciekawa epoka? Literatura i PRL* (2008).

Joanna Gubała

Przestrzenne ramy pamięci – przeobrażenia łódzkich miejsc pamięci o społeczności żydowskiej jako przykład ekspresji pamięci zbiorowej w przestrzeni publicznej.

Z kwestią pamięci zbiorowej nierozzerwalnie łączy się refleksja dotycząca materialnych nośników pamięci, definiowanych m.in. jako wszelkie sposoby wykorzystywania kanałów pamięci i utrwalania obrazów przeszłości. Sposoby te wynikają z prawidłowości zaobserwowanej przez Jana Assmanna w jego książce *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych*: „myślenie opiera się na abstrakcji, pamiętanie zaś – na konkretach”. Jednymi z ważniejszych nośników pamięci są materialne formy upamiętnień, ulokowane w przestrzeni polskich miast.

Przedmiotem mojej analizy czynię miejsca pamięci o społeczności żydowskiej w Łodzi – ich symbolikę, przekaz, kontekst powstania, podmiot oraz przedmiot upamiętnienia. Historia tworzenia współczesnej mapy miejsc pamięci o społeczności żydowskiej w Łodzi wiąże się z początkowo powolnymi, a po roku 2004 (za sprawą lokalnych władz samorządowych oraz oddolnych inicjatyw) zintensyfikowanymi przeobrażeniami miejskiego krajobrazu. Przeobrażenia te wiązać można z szerszymi (europejskimi) tendencjami do demokratyzacji pamięci oraz próbami zapełniania białych plam pamięci (obszarów zbiorowej niepamięci), a także zauważalnym od kilku dekad renesansem pamięci – częstszym powracaniem do przeszłości w dyskursie publicznym oraz w działaniach różnych aktorów społecznych. W Łodzi ostatnich 8-10 lat działania te przyniosły znaczące zmiany poziomu obecności treści odnoszących się do wielokulturowej przeszłości miasta właśnie w przestrzeni publicznej. Analiza siatki miejsc pamięci związanych z tym aspektem zbiorowego obrazu przeszłości pozwala – za pośrednictwem owych widzialnych artefaktów kulturowych – na wyciągnięcie wniosków o przeobrażeniach i formach funkcjonowania pamięci zbiorowej łódzian. Rozważania dotyczą różnorodnych miejsc pamięci (części dziedzictwa materialnego oraz współczesnych inicjatyw komemoracyjnych) identyfikowanych w formie pomników, tablic upamiętniających, miejsc sakralnych oraz innego typu widzialnych przejawów tego, co minione.

Do analizy miejsc pamięci związanych ze społecznością żydowską w Łodzi wykorzystuję kategorie zaczerpnięte ze słownika zaproponowanego przez Lecha Nijakowskiego podejścia badawczego (nazywanego przez niego samego socjologią pomnika), a także dodatkowe wymiary, które – poszerzając zakres przedmiotowy analizy – pozwolą kompleksowo scharakteryzować obecne w Łodzi architektoniczno-przestrzenne przejawy pamięci o funkcjonowaniu w mieście społeczności żydowskiej.

Jako specyficzne zjawisko, pamięć zbiorowa jest zauważalna zarówno na poziomie jednostki (spontaniczne wypowiedzi dotyczące przeszłości), jak i w miejskim krajobrazie (nośnikach pamięci w postaci nazw ulic, pomników, zabytków i innych znaczących miejsc); w zbiorowych działaniach (praktykach upamiętniających, rocznicach, wspólnym dbaniu o dziedzictwo kulturowe) oraz - najczęściej być może refleksyjnie identyfikowanych jako przejawy kolektywnego pamiętania - obszarach dyskursu publicznego oraz polityki historycznej. Próba dotarcia do pamięci zbiorowej konkretnej zbiorowości nie może wobec tego ograniczać się do przeanalizowania jednego tylko aspektu. W związku z tym prezentacja jest wzbogacona o wnioski z całości badań podjętych w ramach projektu „Łódzka pamięć o społeczności żydowskiej w kontekście metodologicznych aspektów badań nad pamięcią zbiorową”, obejmujących dodatkowo analizę dyskursu prasowego oraz wywiady kwestionariuszowe z mieszkańcami Łodzi.

Joanna Gubała – doktorantka w Katedrze Metod i Technik Badań Społecznych Instytutu Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego, przygotowuje rozprawę doktorską poruszającą zagadnienia pamięci zbiorowej o społeczności żydowskiej w Łodzi oraz problematykę metodologicznych aspektów badań nad tym zjawiskiem. Moje zainteresowania badawcze koncentrują się wokół kilku głównych tematów: pamięci zbiorowej (specyfika pamięci o społeczności żydowskiej w Łodzi, problematyka metodologicznych aspektów badań nad pamięcią, trudności metodologiczne, epistemologiczne i ontologiczne napotykanne przez badaczy w tym obszarze), polityki historycznej oraz metodologii badań społecznych. W roku 2010 w Instytucie Socjologii UŁ obroniłam pracę magisterską pt. "Obchody 65. Rocznicy Likwidacji Litzmannstadt Ghetto jako przykład nośnika pamięci zbiorowej łodzian".

Izabela Kalinowska Blackwood

Melodramatyczna postkolonialność – polskie kino po 1990 r.

Relacja Polski z Rosją odegrała istotną rolę w procesie tworzenia nowoczesnej polskiej tożsamości narodowej (proces ten rozpoczął się w na początku XIX wieku) na obszarze polskiej kultury. Spośród trzech zaborczych mocarstw (Rosji, Prus i Austro-Węgier) to Rosja na przestrzeni XIX wieku była dominującym ideologicznym wrogiem dla literackich architektów polskiego nacjonalizmu. W wyniku zmian po drugiej wojnie światowej kultura polska ponownie musiała zmierzyć się z problematycznym wyborem bądź akceptacji przymusu funkcjonowania w systemie, który był wynikiem politycznej dominacji Sowieców/Rosjan, bądź reakcji na niego. Wraz z upadkiem komunizmu koniec XX wieku wymusił nieuniknioną renegocjację oficjalnie usankcjonowanych ideologicznych i narodowych sojuszy, a także dawnych systemów wartości opartych na polskiej opozycji wobec zagranicznych wpływów.

Dokonuję oglądu repertuaru kinowego, (szczególnie melodramatycznego), by wskazać sposób, w jaki Polacy postrzegali Związek Radziecki oraz Rosję od chwili upadku komunizmu.

Jak można przewidzieć, stosunki polsko-rosyjskie przedstawiane na kinowym ekranie nigdy nie były łatwe. Filmy przedwojenne traktujące o wojnie polsko-bolszewickiej (1919-1920) przedstawiają Rosjan jako brutalną bezosobową siłę zagrażającą idyllicznej egzystencji polskich wsi oraz szlacheckich dworów. Co ciekawe, polska kinematografia okresu komunizmu nie obfitowała w opowieści o wzajemnej polsko-sowieckiej przyjaźni. W swojej wcześniejszej pracy badałam polskie melodramaty wyprodukowane po roku 1945, które zbliżały do siebie Polaków i Rosjan. Analiza „Przerwanego lotu” (1964) w reżyserii Leonarda Buczkowskiego wykazała nadmiar uchybień i niedomówień, które odzwierciedlają dwuznaczności obecne w stosunkach polsko-sowieckich. Jak każdy inny film z tego okresu, „Przerwany lot”, z perspektywy ideologicznej, powierzchownie realizuje program ukazywania stosunków polsko-sowieckich w pozytywnym świetle. Jednakże poprzez użycie narzędzi formalnych, Buczkowski komplikuje prosty przekaz ideologiczny. Na przestrzeni ostatnich kilku lat wydaje się, że polskie kino zatoczyło krąg, powracając do paradygmatów sprzed roku 1939. Obrazy upamiętniające zwycięstwo nad bolszewikami w 1920, takie jak „Bitwa Warszawska” (2011) oraz serial „Wojna i miłość” (2010-2011), ponownie przedstawiają Rosjan jako barbarzyńców, których celem jest gwałcenie

polskich kobiet i niszczenie wiejskiego raju. Gwałt jako najbardziej ekspresywna figura sowieckiej obecności w Polsce po 1945 roku występuje także w filmach, które odchodzą od politycznie umotywowanego kina głównego nurtu - przykładem takiego obrazu jest „Róża” (2011) Wojciecha Smarzowskiego. Pytanie, które stawiam w swojej prezentacji brzmi, czy współczesna reprezentacja Rosji i Rosjan w polskim kinie jest nieodłącznie związana z dyskursem wiktyimizacyjnym, wykształconym w XIX wieku i kultywowanym przez polskie elity w okresie komunizmu. Czy podobne paradygmaty pojawiają się w obrazach Andrzeja Wajdy („Noc czerwcowa”, 2001), Waldemara Krzystka („Mała Moskwa”, 2008), oraz Jana Jakuba Kolskiego („Afonja i pszczoły”, 2009), które przenoszą relacje polsko-rosyjskie w sferę doświadczeń intymnych i konsensualnych?

Izabela Kalinowska Blackwood – absolwentka Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu (magisterium) oraz Uniwersytetu Yale (doktorat), autorka opracowania pod tytułem *Between East and West: Polish and Russian Nineteenth-Century Travel to the Orient* (University of Rochester Press, 2004) oraz wielu artykułów na temat kina polskiego i rosyjskiego, obecnie Associate Professor na Uniwersytecie Stony Brook w stanie Nowy Jork, gdzie wykłada na wydziale Cultural Analysis and Theory, głównie w ramach programu Studiów nad Kinem i Mediami.

Bożena Karwowska

**„Mały słownik niezrozumiałych słów”
współczesnej literatury polskiej czytanej w transkulturowym kontekście.**

Przede wszystkim chcę przyjrzeć się bardzo szeroko rozumianemu pojęciu ojczyzny we współczesnej literaturze polskiej, stosując do tego postkolonialne instrumentarium oraz inne narzędzia. Przy okazji też chciałabym próbując sprawdzić, na ile zaproponowane przez Kunderę rozumienie Europy Wschodniej odnajduje się w globalnych teoriach kulturowych, i czy pozwala na określenie różnicy pomiędzy sytuacją postkolonialną i postzależnościową.

Dr Bożena Karwowska Associate Professor na wydziale Studiów Europy Środkowej, Wschodniej i Północnej, University of British Columbia, Vancouver. Jej zainteresowania badawcze obejmują zagadnienia związane z czytelnikiem i recepcją literacką, teoriami feministycznymi oraz literacką reprezentacją kobiet w literaturach słowiańskich. Jest autorką książek: *Recepcja krytyczna Czesława Miłosza i Josifa Brodskiego w krajach anglojęzycznych* (2000); *Ciało. Seksualność. Obozy zagłady* (2009); współredaktorką (z Hanną Gosk) tomu *(Nie)obecność. Pominięcia i przemilczenia w narracjach XX wieku* (2008) oraz artykułów zamieszczanych między innymi w „Tekstach Drugich”, „Canadian-Slavonic Papers”, „Przeglądzie Humanistycznym” i „Ruchu Literackim”. Obecnie przygotowuje do druku w wydawnictwie Universitas monografię *Druga pleć na wygnaniu*.

Emilia Kledzik

Pochwała imagologii. Rozważania o powinowactwach między literaturą i stereotypami na przykładzie obrazu Romów w literaturze polskiej XX wieku

Wnioski z toczącej się przed ponad pięćdziesięciu laty polemiki między Rene Wellekiem a Hugo Dyserinckiem o miejscu imagologii w badaniach komparatystycznych odzyskują metodologiczną świeżość, podparte tezami teorii postkolonialnej o orientalizującej sile narracji o Innym. W tym kontekście chciałabym prześledzić, jaki narracyjny i metaforyczny sztafaż wykorzystywany jest w polskich dwudziestowiecznych narracjach o Romach. Zgodnie z tezą Dyserincka literatura jest bowiem nie tylko medium, ale również źródłem *images* i *mirages* oraz ważnym miejscem gry ze stereotypami. Spektrum romskich images rozpościera się od znanego z literatury kolonialnej toposu „szlachetnego dzikusa” (Ficowski, Pankowski, Pawlikowska-Jasnorzewska), nasilającego się przede wszystkim w czasie tzw. akcji przymusowego osiedlania i produktywizacji, po brutalizowanego Obcego (Stasiuk, Rudnicki, Zadura), pojawiającego się częściej w tekstach literackich po przełomie 1989 roku. Przegląd potwierdza tezę, że w czasie, kiedy Romowie zyskiwali w oczach Polaków status „podbitych”, w literaturze dominował obraz łagodnych, nieporadnych i niezdolnych do

samodzielnej egzystencji „młodszych braci”, zaś kiedy - po 1989 - Romowie w pewnym stopniu odzyskali wcześniejszą swobodę, w literaturze (podobnie jak w dyskursie publicznym) pojawiają się obrazy leniwych, „niecywilizowanych” „Cyganów”, nieskłonnych do podjęcia pracy i dialogu międzykulturowego.

Emilia Kledzik – adiunkt w Zakładzie Komparatystyki Literackiej i Kulturowej Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Tam obroniła pracę doktorską pt. *Prowincja jako problem narracji postkolonialnej w twórczości Andrzeja Stasiuka, Wolfganga Hilbiga i Jurija Brězana*. Sekretarz redakcji czasopisma komparatystycznego "Porównania". Zainteresowania naukowe: kultura romska, literatura polska, niemiecka, serbołużycka, imagologia, komparatystyka, postkolonializm.

Dorota Kołodziejczyk

Światowa Republika Literatury czy supermarket z tandetą? Peryferyjne miejsca i globalne szlaki handlowe we współczesnej literaturze porównawczej

W swoim referacie poddaje refleksji, podejmowane we współczesnej komparatystyce (literaturze porównawczej), próby budowania modeli literatury światowej (czy powszechnej?), które potwierdzałyby jej coraz bardziej globalne imaginarium i dynamikę. Opozycyjne modele Pascale Casanovy („światowa republika literatury”) i Gayatri Chakravorty Spivak („planetarność”) ukazują konieczność myślenia o porównaniu jako odważnym działaniu etycznym, który sprawia, że świat staje się wspólną (i otwartą) przestrzenią. Jak literatury określane przedrostkiem „post” – postkolonialne i postzależne – ulokowałyby się (a także były ulokowane) w przestrzeni literatury światowej to główne pytanie w moich rozważaniach. Globalne przepływy kultur, ludzi i literatur zaburzają i destabilizują stary podział na centrum (metropolię) i peryferie, zaś jedną z symptomatycznych oznak nowego światowego porządku (literatury) jest to, że literatura postkolonialna, niegdyś peryferyjna (z byłych kolonii, nowa, poboczna, marginalna), zyskuje dziś natychmiast globalny status, nawet jeśli, a zwłaszcza jeśli, gra swoim statusem peryferyjności. W przeciwieństwie do tego, literatury z byłego „drugiego świata” pozostają peryferyjne w dosłownym, nie strategicznym, sensie. Reklama, ekonomia przekładu, zastana polityka tożsamości w uniwersyteckich programach nauczania oraz coraz bardziej widoczna jednojęzyczność myśli porównawczej – oto ważniejsze czynniki, za sprawą których w globalnym świecie paradoksalnie brakuje przestrzeni. Teoretyzowanie przekładu jako działania sprawczego ma kluczowe znaczenie dla uczynienia postzależności porównawczą i dialogową kategorią, która będzie posiadać swoją wartość wymienną na globalnym rynku literatury.

Dorota Kołodziejczyk - adiunkt Instytucji Filologii Angielskiej na Uniwersytecie Wrocławskim, kierownik Pracowni Badań Postkolonialnych, członkini Centrum Badań Dyskursów Postzależnościowych. Autorka publikacji z zakresu studiów postkolonialnych, powieści i teorii powieści, komparatystyki oraz teorii przekładu (*Rerouting the Postcolonial*, Routledge 2010, „Postcolonial Text”, „Porównania”, „Teksty Drugie”, „Literatura na Świecie”); współredaktorka wraz z Cristiną Sandru numeru specjalnego „Journal of Postcolonial Writing” pt. *Postcolonialism/ Postcommunism: confluences, intersections and discontents*, Routledge, 2012. Tłumaczka i redaktor naukowy tłumaczeń z zakresu postkolonializmu (m.in. Homi Bhabha, Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak, Dipesh Chakrabarty). Redaktor pism „Postcolonial Europe” <http://www.postcolonial-europe.eu/> i „Kultura, Historia, Globalizacja” <http://www.khg.uni.wroc.pl/>

Tatiana Kostadinova, Rebecca Salokar

Wyzwania totalitarnej przeszłości: sprawiedliwość, konflikt i prawa lustracyjne w krajach post-komunistycznych.

Od roku 1989 pamięć o totalitarnej przeszłości stale nawiedza społeczeństwa Europy Wschodniej, które ostatecznie odrzuciły dyktaturę komunizmu oraz sowiecką dominację, inicjując demokratyczne przemiany. W imię sprawiedliwości niektóre kraje w regionie poszukiwały sposobu na uniemożliwienie dawnym

funkcjonariuszom reżimowym piastowania stanowisk publicznych. W różnych okresach stosowano różne rozwiązania. Prezentacja stawia sobie za cel odpowiedź na następujące pytania: 1. Jakie wspomnienia z komunistycznej przeszłości było najtrudniej przezwyciężyć w debacie publicznej i poszukiwaniu zgody na reformy po roku 1989?; 2. Jakie są opcje oraz konstytucyjne implikacje pomniejszonej roli nomenklatury ekskomunistycznej?; oraz 3. Jakie czynniki wpłynęły na wybór poszczególnych struktur instytucjonalnych? Literatura na temat prawa przejściowego w Europie Wschodniej po odrzuceniu totalitaryzmu i podporządkowania Związkowi Radzieckiemu nie jest obfita. Tych niewiele badań, w których analizuje się problemy radzenia sobie z przeszłością, nie daje nam ostatecznej odpowiedzi. Żeby lepiej zrozumieć to złożone zjawisko, potrzebne jest bardziej systemowe podejście oraz transnarodowa analiza.

Aby osiągnąć nasze cele, musimy najpierw zidentyfikować tematy, z którymi społeczeństwu najtrudniej się pogodzić, a także formy, które ukazują bolesne doświadczenia okresu komunizmu. Następnie musimy opracować typologię opcji instytucjonalnych (prawo lustracyjne) według obszaru i stopnia surowości, a także rozróżnić między radykalnymi i łagodnymi modelami. W drugiej kolejności dociekamy, jakie czynniki determinowały przyjęcie określonego prawa lustracyjnego. W naszym modelu teoretycznym identyfikujemy trzy główne zmienne. Pierwsza zmienna określa skutki trybu transformacji: np. czy była wynegocjowana w rozmowach Okrągłego Stołu czy też nastąpiła w wyniku nagłego rozpadu reżimu komunistycznego, czy przez zastosowanie środków pokojowych i społeczny konsens, czy przez gwałtowne konflikty wewnętrzne. Druga rama interpretacyjna obejmuje kontekst prawno-polityczny; badamy tutaj adekwatność wsparcia legislacyjnego, które pozwoliło wprowadzić prawo umożliwiająca rozliczenia z komunistyczną/sowiecką przeszłością oraz wpływ inicjatorów tego prawa na narodowe instytucje sędownicze. Trzecia zmienna ukazuje efekt dyfuzji między sąsiadującymi krajami, w szczególności badamy tutaj, jak w dyskursie publicznym projektuje się pamięć o przeszłości oraz jakie zastosowano rozwiązania polityczne. Końcowa część referatu porównuje założenia teoretyczne z doświadczeniami i rozwiązaniami instytucjonalnymi w sześciu krajach Europy Środkowej i Wschodniej (Bułgarii, Węgier, Polski, Rumunii, Słowacji oraz Słowenii).

Tatiana Kostadinova – Profesor, Department of Politics and International Relations, Florida International University. Doktorat otrzymała z nauk politycznych na Florida State University. Jej badania i działalność dydaktyczna obejmują tematykę reform instytucjonalnych, korupcji politycznej, transformacji demokratycznej w Europie Wschodniej, publicznego wsparcia instytucji międzynarodowych. Jest autorką takich prac, jak: *Bulgaria 1879-1946: The Challenge of Choice* (Columbia University Press, 1995) i *Political Corruption in Eastern Europe: Politics After Communism* (Lynne Rienner, 2012). W swoim dorobku ma również rozdziały w zbiorach oraz artykuły w pismach: *American Journal of Political Science*, *Electoral Studies*, *Journal of Peace Research*, *European Journal of Political Research*, *Party Politics*, *Europe-Asia Studies*, and *Public Administration Review*.

Rebecca Salokar – Profesor i dyrektor Department of Politics and International Relations, Florida International University. Otrzymała tytuł doktora z nauk politycznych na Syracuse University oraz tytuł doktora prawa na Florida International University. Jej zainteresowania dydaktyczne koncentrują się na prawie konstytucyjnym i sądach, a w swych zainteresowaniach badawczych łączy prawo i nauki polityczne w celu badania rozdziału kwestii władzy na poziomie narodowym i państwowym. Autorka książki *The Solicitor General: The Politics of Law* (Temple University Press, 1992) i współredaktorka *Women in Law: A Bio-Bibliographical Sourcebook* (Greenwood Press, 1996). W jej publikacjach znajdują się też artykuły na temat państwowych zmian ustrojowych, oraz artykuły w pismach: *Justice System Journal*, *Congress and the Presidency*, *FIU Law Review*, oraz *Gay and Lesbian Quarterly*.

Agata Anna Lisiak

Przeszość „pozbywalna” i przeszłość „używalna” a praktyki upamiętniania w Warszawie i Berlinie po roku 1989

Dzisiejsza Warszawa i Berlin to miasta kształtowane przez trzy główne centra wpływu: były mocarstwa kolonialne (Związek Radziecki; w przypadku Berlina Zachodniego – zachodni alianci), obecne kolonizujące siły (globalny kapitał i kultura, a w dawnym Berlinie Wschodnim – w szczególności zachodniemiecki kapitał i kultura) i zjawisko, które można określić jako kultura autoreferencyjna. Opierając się na teoriach postkolonialnych (m.in. Said, Spivak, Fanon) i ich zastosowaniu w badaniu środkowoeuropejskich kultur po

roku 1989, przyglądam się Warszawie i Berlinowi z perspektywy postkolonialnej. Miast tych nie można określić wyłącznie jako postkolonialnych albo kolonialnych. Mieszczą się one pomiędzy obiema kategoriami, wobec czego ich kłopotliwe położenie najlepiej opisuje termin (post)kolonialne. Aby prześledzić te procesy, dokonam analizy porównawczej praktyk upamiętniania, jakie stosowano w Warszawie i Berlinie na różnych etapach rozwoju obu miast po roku 1989. Na podstawie analizy wysnuwam następującą tezę: po zakończeniu okresu kolonializmu pewne elementy kolonialne nie stają się po prostu postkolonialne, ale równolegle zaczynają stanowić część kultury lokalnej, czyli są autoreferencyjne (termin „kultura lokalna” pojmuję tu jako oznaczający kulturę związaną z całym miastem, jego dzielnicami i/albo niemieckimi *Kiezami*). Relacja kolonialnego z postkolonialnym zostaje tym samym zerwana, co skutkuje pękniętym obrazem całości. Uproszczeniem byłoby stwierdzenie, że elementy obu kategorii tylko się uzupełniają albo następują po sobie: one także nawiązują do trzeciego kluczowego elementu, elementu autoreferencyjności. Ten związek jest często niespokojny i niejasny, dlatego wymaga uważnej analizy. Celem mojego artykułu jest zbadanie interakcji i wielopłaszczyznowych zbiorów kolonialnych, postkolonialnych i autoreferencyjnych elementów oraz ustalenie dynamiki tych procesów. Jak słusznie zauważa Andreas Huyssen: „szczególnie od roku 1989 kwestie pamięci i zapominania zdominowały debaty toczące się w krajach postkomunistycznych”. Choć w Berlinie i Warszawie, począwszy od roku 1989 roku, zniszczono albo usunięto z widoku publicznego wiele materialnych pozostałości po reżimie socjalistycznym, to przy okazji postawiono też wiele pomników i tablic pamiątkowych oraz założono wiele muzeów poświęconych innym wydarzeniom okresom i wydarzeniom historycznym, przede wszystkim Powstaniu Warszawskiemu i Holokaustowi. W swoim artykule badam wybrane elementy przeszłości Berlina i Warszawy, które przetrwały w pamięci i te, które zostały zapomniane, oraz analizuję je w kontekście (post)kolonialnego i/lub postzależnościowego stanu obu miast.

Agata Anna Lisiak jest autorką *Urban Cultures in (Post)Colonial Central Europe* (Purdue University Press, 2010). Wykłada w European College of Liberal Arts of Bard w Berlinie i na Uniwersytecie Humboldta. W swoich badaniach podejmuje głównie tematykę związaną z przestrzenią miejską, analizą porównawczą kultur, Europą Środkową i Wschodnią oraz studiami postkolonialnymi.

Lena Magnone

Pierwsze pokolenie polskich freudystów – próba geopsyoanalizy

Postać doktora Krokowskiego w *Czarodziejskiej górze* Thomasa Manna oraz inne przykłady z europejskiej literatury międzywojnia uświadamiają, że w zbiorowej wyobraźni tego okresu psychoanalityk był polskim Żydem. Tak wyraźne powiązanie psychoanalizy z polskością wynikało z rzeczywistości znacznej reprezentacji osób polskiego pochodzenia wśród pionierów ruchu: Polacy należeli do najbliższych współpracowników Freuda, w Wiedeńskim Towarzystwie Psychoanalitycznym stanowili po Austriakach drugą najliczniejszą grupę. Wśród nich wiele było odważnych kobiet, takich jak siostry Bornstein, Salomea Gutmann czy Tola Rank, które często łączyły praktykę psychoanalityczną z radykalnym socjalizmem i zdecydowanymi poglądami feministycznymi.

W swoim wystąpieniu kreślę rodzaj zbiorowej biografii tego pokolenia kosmopolitycznych intelektualistów, urodzonych w Galicji zlaicyzowanych Żydów, Polaków wykształconych i pracujących w Wiedniu czy Berlinie, wierzących w kulturową i polityczną siłę freudowskiego projektu, dramatycznie odczuwających potrzebę zmieniania świata, a co najmniej jego kodów seksualnych i społecznych. Pokazuję, w jaki sposób wybuch II wojny światowej zaważył na poszczególnych losach moich bohaterów, skazując ich w szczycie kariery na emigrację i rozpoczynanie życia w zupełnie nowych warunkach, a także udowodniam, że rok 1939 oznacza koniec emancypacyjnego wymiaru klasycznej psychoanalizy, która ze środkowoeuropejskiego projektu ogólnokulturowego przeistacza się w amerykańską praktykę terapeutyczną. Jak zauważa Russell Jacoby (*The Repression of Psychoanalysis: Otto Fenichel and the Political Freudians*), osobiste powodzenie Europejczyków w nowej ojczyźnie i pozorny sukces implementacji psychoanalizy za oceanem przysyłają jej rzeczywisty koniec: psychoanaliza w Ameryce medykaliżuje się, defeminizuje i deradykalizuje.

Będąca warunkiem pracy w Stanach Zjednoczonych rezygnacja przez emigrantów z tego, co stanowiło jądro freudyzmu, zamazuje również jego środkowoeuropejskie korzenie. W otwarciu jednego ze swych mniej znanych tekstów pod znaczącym tytułem *Geopsyoanalysis* Derrida przytacza fragment obowiązującego obecnie statutu Międzynarodowego Stowarzyszenia Psychoanalitycznego, w którym obszar jego działalności

określony został jako „America and the rest of the world”. Jedną ze szczególnie interesujących mnie konsekwencji zdeklasowania Europy Środkowej z pozycji ojczyzny psychoanalizy do „reszty świata” jest brak świadomości polskiego pochodzenia wielu freudystów, którzy wypadli z naszej pamięci społecznej, ale nie znaleźli się w zbiorowej pamięci kraju, do którego wyemigrowali – lub zyskali w niej miejsce za cenę swoistego wydziedziczenia, jak Berta Bornstein, z której amerykańskich nekrologów dowiadujemy się, że nigdy nie mówiła o swojej przeszłości, rodzinie i pochodzeniu.

Próba geopsychologii oznacza w moim wypadku przede wszystkim zadanie prześledzenia trajektorii polskich uczestników tego ruchu, którzy na początku XX wieku licznie przybywali z prowincji cesarstwa do jego wiedeńskiego serca, by w wyniku drugiej wojny światowej znaleźć się znów na uboczu, na psychoanalitycznym „dzikim zachodzie”, który w przeciągu kilkudziesięciu lat wyrasta przy ich współdziałaniu na nowy środek świata, spychając dawne centrum do roli peryferii. Tropienie mikrośladów egzystencji i twórczości pierwszej generacji polskich psychoanalityków w różnorodnych archiwach kilku krajów każe zadać także pytanie o to, czy obiekt mojej kwerendy może w ogóle zostać odnaleziony, o ile nie jest wyłącznie wytworem moich poszukiwań – czy bowiem moi bohaterowie sami w którymkolwiek momencie swojego życia określiliby się właśnie jako „polscy freudyści”?

Lena Magnone, doktor nauk humanistycznych w zakresie literaturoznawstwa, absolwentka Wydziału Polonistyki (2002), Instytutu Stosowanych Nauk Społecznych (2004) oraz Interdyscyplinarnego Podyplomowego Studium Kształcenia Tłumaczy w Instytucie Lingwistyki Stosowanej (2008) na Uniwersytecie Warszawskim. Stypendystka programu dla młodych naukowców Fundacji Tygodnika "Polityka". Adiunkt w Zakładzie Literatury i Kultury Drugiej Połowy XIX wieku na Wydziale Polonistyki UW. Opublikowała monografię *Maria Konopnicka: lustra i symptomy*. Pracuje nad książką poświęconą recepcji psychoanalizy w polskiej kulturze przed 1939, studia z tego zakresu drukowała m.in. w "Przeglądzie Humanistycznym" i "Kronosie".

Wojciech Małecki

W stronę „zielonych” badań postzależnościowych - albo o uranie w Miedziance i sprawach pokrewnych

Najistotniejszą zapewne konsekwencją interakcji badań postkolonialnych z ekokrytyką jest zjawisko, które określa się jako „zazielenienie” („greening”) postkolonializmu i które przejawia się rosnącym zainteresowaniem badaczy o orientacji postkolonialnej ekologicznymi skutkami kolonizacji, a przy tym teoretycznymi osiągnięciami estetyki środowiskowej, posthumanizmu, animal studies czy nowego materializmu (zob. np. Graham Huggan, „Greening’ Postcolonialism: Ecocritical Perspectives,” *MFS Modern Fiction Studies*, Volume 50, Number 3, Fall 2004, pp. 701-733). Jak uważam, uwzględnienie podobnej perspektywy mogłoby być korzystne dla badań postzależnościowych, a w swoim tekście wspieram tę tezę, m.in., analizując *Miedziankę* Filipa Springera przy wykorzystaniu narzędzi teoretycznych zaczerpniętych z prac takich badaczy, jak Graham Huggan i Helen Tiffin, Timothy Morton, Jane Bennett, Stacy Alaimo, Cary Wolfe oraz z tekstów przedstawicieli tzw. naturalizmu podmiotowego. Zob., np., Filip Springer, *Miedzianka: Historia znikania* (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2011); Graham Huggan and Helen Tiffin, *Postcolonial Ecocriticism: Literature, Animals, Environment* (London-New York: Routledge, 2010); Cary Wolfe, *What is Posthumanism?* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010); Timothy Morton, *The Ecological Thought* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2010); Stacy Alaimo, *Bodily Natures: Science, Environment, and the Material Self* (Bloomington: Indiana University Press, 2010); Jane Bennett, *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things* (Durham: Duke University Press, 2010); Huw Price, *Naturalism without Mirrors* (Oxford-New York: Oxford University Press, 2010).

Wojciech Małecki – adiunkt w Zakładzie Teorii Literatury Instytutu Filologii Polskiej UW. Zajmuje się m.in. pragmatyzmem filozoficznym, metodologią badań literackich, estetyką, ekokrytyką, posthumanizmem, kulturą popularną oraz literaturą współczesną. Publikował w „Kulturze Współczesnej”, „Tekstach Drugich”, „Oxford Literary Review”, „Angelaki”, „Poznańskich Studiach Polonistycznych”, „Foucault Studies”, „Journal of Comparative Literature and Aesthetics”, „Deutsche Zeitschrift für Philosophie” oraz innych czasopiśmiech

krajowych i zagranicznych. Autor monografii *Embodying Pragmatism: Richard Shusterman's Philosophy and Literary Theory* (Frankfurt am Main-New York: Peter Lang 2010), redaktor i tłumacz zbioru esejów Richarda Shustermana, *O sztuce i życiu: Od poetyki hip-hopu do filozofii somatycznej* (Wrocław 2007) oraz współredaktor dwóch prac zbiorowych. Członek rady redakcyjnej czasopism "Pragmatism Today" oraz the "Eger Journal of English Studies." Stypendysta The Institute for Advanced Studies in the Humanities (pobyty na Uniwersytecie Edynburskim w 2008 roku), John F. Kennedy Institut für Nordamerikastudien (pobyty na Freie Universität Berlin w 2009 roku), Fundacji Kościuszkowskiej (pobyty w Center for Body, Mind, and Culture – Florida Atlantic University – w roku 2010) oraz – dwukrotnie – Fundacji im. Aleksandra von Humboldta: 2011/2012 (the John F. Kennedy Institute for North American Studies – Freie Universität Berlin) oraz 2012/2013 (Return fellowship). W 2010 roku otrzymał trzyletnie stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego dla wybitnych młodych naukowców.

Huseyin Oylupinar

Zbiorowa pamięć Kozaków we współczesnej południowej Ukrainie: Kozacy jako czynnik w stosunkach rosyjsko-ukraińskich, analiza (1991-2012)

Kozacy byli niezwykle istotnym społecznym i politycznym zjawiskiem w Europie wschodniej pomiędzy XV a XVIII wiekiem. Walczyli z polskimi królami o przywileje i często łupili ziemie tatarskie i tureckie. Tworzyli dwie instytucje rządów terytorialnych: Hetmanat (1648-1764) oraz Sicz Zaporoską (od XV wieku do 1775), które funkcjonowały jako państwa wasalne regionalnych potęg, w szczególności Księstwa Moskiewskiego (później Cesarstwa Rosyjskiego). Kiedy Rosjanie doprowadzili do upadku autonomii w drugiej połowie XVIII wieku objęli we władanie dawne ziemie Kozaków. W efekcie niektórzy z nich przyłączyli się do rosyjskiej kampanii przeciwko Turkom. Kozacy ci w znacznym stopniu przyspieszyli rosyjską kolonizację ziem tureckich położonych na północ od Morza Czarnego. Po zakończonej kolonizacji, ci sami Kozacy służyli imperium rosyjskiemu, z powodzeniem strzegąc jego południowej granicy.

Kozacy zaporoscy zajmowali główną pozycję jako narodowi praojcowie w ukraińskiej mitologii. Ta sama mitologia wykluczyła ze zbiorowej pamięci ich pobratymców biorących udział w rosyjskiej kolonizacji Ukrainy. Jako że Sowieci tłumili tożsamość kozacką i zabronili działania kozackich organizacji, owe rywalizujące narracje kozackiej przeszłości pozostawały poza publiczną debatą, a tym samym poza strefą negocjacji zbiorowej tożsamości. Jednakże rywalizujące narracje o „kozackich patriotach ukraińskich” i o „Kozakach wiernych cesarstwu rosyjskiemu” stały się widoczne w okresie post-sowieckim, szczególnie po odrodzeniu się kozackiej tożsamości na Ukrainie. Jednocześnie pojawiły się pytania o to, jak przeszłość i tożsamość Kozaków, wyparta przez Sowietów, jest interpretowana i negocjowana na nowo.

Celem referatu jest przedyskutowanie danych zebranych we współczesnych miejscowościach na Ukrainie znajdujących się na skolonizowanych niegdyś przez Rosjan terytoriach tatarskich i osmańskich, między innymi takich jak: Symferopol, Sewastopol, Bakczysaraj, Oczaków, Odessa oraz Bilhorod-Dnistrovs'kyi. W miejscach tych organizacje pro-ukraińskich i pro-rosyjskich Kozaków działają bardzo aktywnie i, pomimo braku historycznego zakorzenienia na tych obszarach, tworzą mitologie uzasadniające ich związek z owymi terytoriami. Za pośrednictwem wspomnianych mitologii Kozacy pro-ukraińscy twierdzą, że obszary te są integralną częścią Ukrainy. Z drugiej strony Kozacy pro-rosyjscy upominają się o unifikację z Federacją Rosyjską, przy poparciu etnicznych Rosjan mieszkających na tych obszarach. Obserwujemy tutaj dwa zestawy rywalizujących ze sobą zbiorowych pamięci o dwóch odmiennych programach politycznych, a to z kolei tworzy platformę do analizy relacji pomiędzy Ukrainą a Rosją.

W tym właśnie kontekście badam, jak konfliktowe pamięci zbiorowe obu grup są przedstawiane i opisywane od roku 1991. W swym referacie kreślę mapę istotniejszych organizacji kozackich działających na terenie południowej Ukrainy oraz prześlę ich rozwój w ciągu ostatnich 20 lat. Następnie, przy użyciu metodologii etnograficznej, zbieram narracje zbiorowych wspomnień, szczególnie z miejsc pamięci. Ponadto przemówienia publiczne, publikacje oraz media cyfrowe posłużą jako narracyjne źródła przeszłości w odniesieniu do owych terytoriów i Kozaków. Umożliwiam w ten sposób wgląd w to, jak proukraińscy i prorosyjscy Kozacy stają się elementem projektów politycznych rozwijanych na Ukrainie i w Rosji.

Huseyin Oylupinar przygotowuje się do obrony doktoratu na University of Alberta, uczestniczy w interdyscyplinarnym programie na wydziale Historii i Studiów Kulturowych. Główne obszary jego zainteresowań to zbiorowa pamięć na Ukrainie, zwłaszcza dotycząca Kozaków, w okresie późnosowieckim i

postsowieckim. Pracując nad dysertacją doktorską, odbył podróż po dawnych kozackich miastach na wschodniej Ukrainie i obserwował, jak odbywają się negocjacje pamięci zbiorowej i tożsamości w trakcie uroczystości upamiętniających oraz festiwali. Autor przedstawiał swoje badania w Kanadzie, Stanach Zjednoczonych, Polsce, na Białorusi, w Rosji i na Ukrainie. Ten artykuł prezentuje część wyników jego badań post-doktorskich.

Łukasz Ponikiewski

Wyobrażona geografia Polski – analiza dyskursu politycznego

Zważywszy na wyłonienie się Europy Środkowej i Wschodniej jako przedmiotu analizy teorii postkolonialnej oraz na złożoną, opisywalną w kategoriach kolonialnych zależność tego regionu od Związku Radzieckiego, interesujące wydaje się zbadanie dopasowania języka politycznego do kategorii wytworzonych przez teorię postkolonialną. Postkolonialne dziedzictwo ukształtowało mentalność milionów i wciąż wpływa na tożsamość podmiotów, ich autoidentyfikację oraz na polityczne wizje. W tym artykule polski dyskurs polityczny jest analizowany w ramach teorii postkolonialnej, i posługuje się wypracowanymi przez nią kategoriami. Jako narzędzie analityczne posłużyła autorowi Krytyczna Analiza Dyskursu (Van Dijk, Wilson). W tekście zauważa się, iż koncepcje powstałe na polu teorii postkolonialnej okazały się bardzo żywe w odniesieniu do polskiego dyskursu politycznego. Dotyczy to zwłaszcza *figury braku*, koncepcji wypracowanej przez Dipesh Chakrabarty'ego, czy dialektyki centrum i peryferii Gayatri Spivak. Analiza dyskursu ogranicza się do exposé wygłaszanych przez polskich premierów po 1989 r.

Badanie współczesnego polskiego dyskursu politycznego ujawnia złożoność wyobrażeń dotyczących Wschodu i Zachodu. W stosunku do Wschodu politycy wykazują postawę ambiwalentną, cechującą się z jednej strony orientalizacją, a z drugiej próbami redefinicji przeszłości i deklaracjami dotyczącymi nowego otwarcia we wzajemnych stosunkach. W postawie wobec Zachodu przejawia się chęć dogonienia zachodnioeuropejskich standardów, a także pragnienie uznania polskich praw do wspólnego z Zachodem kulturowego dziedzictwa. Artykuł usiłuje odpowiedzieć na pytanie gdzie politycy sytuują Polskę na wyobrażonej mapie Europy. Poprzez analizę różnorodnych wątków tematycznych exposé (od piłki nożnej po rynki zbytu), stara się przełożyć treść na idee, ale także sygnalizuje to, co jest nieobecne (na przykład koncept Europy Środkowej). Usytuowanie dyskursu politycznego w nowej perspektywie pozwala zrozumieć go lepiej, a także uświadamia szeroki zakres zastosowalności kategorii wypracowanych przez teorię postkolonialną. Wreszcie, pomimo ograniczenia analizy do polskiego dyskursu politycznego po 1989 r., wydaje się, że podobne obserwacje mogą być trafne także w odniesieniu do innych krajów regionu.

Łukasz Ponikiewski studiuje socjologię na drugim roku studiów drugiego stopnia w Kolegium Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych na Uniwersytecie Warszawskim oraz Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze na drugim roku w studium magisterskim Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie. Uzyskał stopień licencjata z socjologii w ramach Międzywydziałowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych na Uniwersytecie Warszawskim. Jako stażysta pełnił funkcję asystenta badawczego w Instytucie Stosunków Międzynarodowych w Pradze. Jego zainteresowania akademickie obejmują teorię postkolonialną, trendy społeczne oraz ekonomię rozwoju.

Tomasz Rawski

O marginalizacji pamięci. Narracja pułkownika Ludowego Wojska Polskiego

Referat stanowi próbę refleksji nad polską pamięcią o drugiej wojnie światowej ujmowaną w kategoriach właściwych perspektywie postzależnościowej. Jednocześnie, rozpatrując ścisłą relację między dwiema odmianami pamięci – biograficzną i zbiorową, jest zwrotem w kierunku tej pierwszej. Stanowi bowiem studium strategii radzenia sobie z reinterpretacją przeszłości przez jednostkę, którego podstawą jest czternastogodzinny wywiad narracyjny z emerytowanym pułkownikiem Ludowego Wojska Polskiego.

Dwa główne punkty odniesienia dla analizowanej opowieści to narracja publiczna Polski Ludowej oraz prawicowa opowieść IV RP. Żadna z nich nie zapewnia pułkownikowi społecznie ugruntowanych schematów

dla wyrażenia własnego doświadczenia biograficznego. Nieinkluzywność obu dyskursów, wynikająca z prób zaprzeczenia fundującej je (odpowiednio: obecnej lub byłej) relacji zależności Polski od ZSRR, powoduje marginalizację istotnych części doświadczenia biograficznego narratora.

Opresyjny dyskurs PRL, próbując osiągnąć legitymizację przez stworzenie mitu II wojny światowej, jako wielkiego zwycięstwa Dobra nad Złem, w którym nie ma miejsca na skomplikowane dwuznaczności w relacjach wewnętrznych, marginalizuje doświadczenie pułkownika-zesłańca syberyjskiego. Z kolei opresyjny dyskurs IV RP, szukając podstaw własnej legitymizacji w zmitologizowanej II Rzeczypospolitej i tym samym przekreślając całkowicie Polską Ludową od samych jej początków, marginalizuje doświadczenie pułkownika-żołnierza I. Dywizji w Armii Berlinga.

Marginalizacja istotnej części doświadczenia narratora przez kolejne narracje publiczne, w połączeniu z konsekwentną niechęcią do porzucenia przez niego tych kontrowersyjnych fragmentów biografii, skazuje jego próby reinterpretacji własnej przeszłości na niepowodzenie. Narrator, nie znalazłszy dla siebie żadnej publicznej opowieści, w którą mógłby się wpisać, buduje „twierdzę” z pamięci prywatnej, konstruowanej w opozycji do nich. Jego pamięć pozostaje jednak rozdarta.

Referat wskazuje na poważną konsekwencję nieinkluzywności dyskursów publicznych na poziomie mikro – niezdolność jednostki do pełnej integracji tożsamości. Stanowi ona wynik braku oparcia w kolejnych narracjach publicznych, uwikłanych w szereg niedopowiedzeń i sprzeczności wewnętrznych ze względu na niezdolność do odpowiedzialnej interpretacji okresu ścisłej zależności od silniejszego sąsiada.

Tomasz Rawski – absolwent slawistyki i socjologii na Uniwersytecie Warszawskim. Od października 2012 roku doktorant w Zakładzie Socjologii Kultury Instytutu Socjologii UW. Interesuje się problematyką pamięci, upamiętniania, tożsamości i przemocy symbolicznej w krajach byłej Jugosławii oraz w Polsce. Jak dotąd zajmował się badaniami nad pamięcią w trzech obszarach: filmu fabularnego, dyskursu publicznego oraz narracji biograficznych. Píše pracę doktorską na temat polityki pamięci w Bośni i Hercegowinie.

Agnieszka Sadecka

Socjalistyczny reporter w zdekolonizowanym świecie – polska literatura podróżnicza i dyskurs kolonialny.

W swoim referacie koncentruję uwagę na wybranych przykładach z polskiej literatury podróżniczej okresu PRL, mając na celu zaprezentowanie dwuznacznej sytuacji dziennikarza z kraju socjalistycznego, który znalazł się w byłych koloniach Europy Zachodniej.

Teoretycy postkolonialni zidentyfikowali dyskurs kolonialny w wielu różnych gatunkach literackich Europy Zachodniej, między innymi w literaturze podróżniczej (Pratt, 1992; Spurr, 1993). Także i polskie przykłady tego typu tekstów opisujących kultury Afryki i Azji są przepełnione orientalistycznymi kliszami i stereotypami. Jednakże w polskiej literaturze podróżniczej okresu powojennego obecny jest także inny rodzaj dyskursu: jest to dyskurs internacjonalizmu i poparcia procesu dekolonizacji w duchu ideologii komunistycznej. Dwa na pierwszy rzut oka sprzeczne dyskursy (kolonialny i komunistyczny) przeplatają się w analizowanych tekstach, odzwierciedlając szczególną sytuację ówczesnego polskiego podróżnika. Na skutek tej sytuacji znajduje się on po obu stronach relacji zależności: z jednej strony jako podmiot podlegający sowieckiej dominacji, a z drugiej jako biały Europejczyk dźwigający na barkach brzemień kolonialnej przeszłości. Naprzemienne perspektywy „kolonizatora” i „skolonizowanego” są powtarzającymi się tematami w polskiej literaturze i mają kluczowe znaczenie dla polskiej tożsamości współczesnej. W referacie skupiam się na tekstach z okresu PRL, lecz odnoszę się także do tego, jak owe teksty przyczyniły się do kształtowania zbiorowych przedstawień świata oraz obrazu „siebie” i „innego” w dłuższej perspektywie.

Prezentowane opracowanie zawiera przykłady literatury podróżniczej, która jako literatura faktu ukazuje głęboko zintegrowane obrazy inności, klisz oraz kolektywnych reprezentacji różnych kultur. Autor przyjmuje w nich rolę tłumacza kultur, swoistego mediatora pomiędzy kontekstem lokalnym i resztą świata. Poza przyjrzeniem się temu, jak prezentowane są kultury w tekście oraz jaki dyskurs kształtuje sam tekst, powinniśmy się skupić także na niezwykle interesującej postaci narratora, który nawiązuje nie tylko do swojej rodzimej kultury, ale także do kultury Europy Zachodniej oraz Związku Radzieckiego. Podróż do innego kraju jest okazją do przełamania izolacji narzuconej przez „żelazną kurtynę”, a także ujrzenia odległych miejsc znanych do tej pory tylko z książek i zdjęć. Jest to także ostrożne balansowanie pomiędzy oczekiwaniami czytelników a oczekiwaniami władzy, która umożliwiła podróż. Pobyty za granicą stają się z jednej strony okazją

do zaznania wolności, a z drugiej wymusza stosowanie w tekście autocenzury przy wyrażaniu poglądów politycznych. Poziom „poprawności ideologicznej” oraz występowanie wyraźnie upolitycznionych komentarzy jest w dużej mierze zależny od autora. Dla uzyskania mnogości opinii oraz poglądów wykorzystują fragmenty tekstów pióra trzech różnych autorów (Jerzego Rosa, Wojciecha Giełżyńskiego oraz Olgerda Budarewicza).

Agnieszka Sadecka ukończyła europeistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jest doktorantką programu Erasmus Mundus, którego specyfika polega na „badaniach kulturowych w literackich między strefach” (Cultural Studies in Literary Interzones), a który jest koordynowany przez Uniwersytet w Bergamo. Przygotowuje rozprawę na temat polskiej twórczości podróżniczej w czasach PRL. Jej zainteresowania badawcze obejmują teorię postkolonialną, zbiorową tożsamość Europy oraz tematykę *gender*.

Cristina Șandru

Kłopoty z przeszłością: pamięć kulturowa i polityczna amnezja w po-zimnowojennej Europie Środkowo-Wschodniej

W referacie podejmę próbę oszacowania, z konieczności niekompletnego, w jakim stopniu w tkance społecznej w krajach byłego socjalizmu utrzymuje się wspólne kulturowe i ideologiczne dziedzictwo, na przykład, w jakim stopniu przyzwyczajenia umysłu ukształtowane przez dekady totalitaryzmu wciąż nadają koloryt publicznemu i prywatnemu dyskursowi, jak również produkcji kulturalnej w krajach regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Swoją analizę opieram głównie na pracach: *Hope and Memory* Tzvetana Todorova (2003) i *The Future of Nostalgia* Svetlany Boym (2001), w których autorzy sugerują, że odkrywanie przeszłości zawsze odbywa się pod wpływem impulsów, których celem jest bądź pokrzepienie, bądź refleksja: tkanka społeczna rozdarta jest, z jednej strony, pomiędzy nacjonalistycznymi odrodzeniami, mitami zbiorowymi i rytuałami upamiętniania, które czynią z przeszłości muzeum, a z drugiej strony podziemnym, niekompletnym, fragmentarycznym kolażem osobistego świadectwa, gdzie nacisk kładziony jest zazwyczaj na utratę, niemożność odzyskania oraz naprawienia przeszłości. Dodatkowo stwierdzam, że daje się odczuć nostalgię za czymś, co można by nazwać „a mogło tak być” – nostalgia ta, mająca swe źródło w pragnieniu odzyskania niespełnionych obietnic socjalizmu w krajach regionu, poszukuje możliwości rewaloryzacji marksizmu wobec odczuwanego zrównywania narodów i kultur regionu i sprowadzenia ich do jednej niezróżnicowanej masy podrzędnych, dodatku do globalnego kapitału. Istnieje więc bardzo interesujące powiązanie pomiędzy kształtowaniem się (post)kolonialnego i (post)komunistycznego podmiotu, a polega ono na jednoczesnym uznawaniu i zaprzeczaniu jego ambiwalentnej przeszłości. Tego rodzaju hipertrofia przeszłości zawsze stanowiła główną cechę charakterystyczną pogranicza, hybrydowych tożsamości i post-imperialnych przestrzeni. Stąd przekonanie o ważności badania pamięci zbiorowej i indywidualnej w celu poznania znaczenia skomplikowanej, często brutalnej i poniżającej, przeszłości. Zwłaszcza w odniesieniu do historycznych okresów „post”, kwestie tożsamości i pamiętania, zapamiętywania i używania przeszłości, pytania o to, co i dlaczego decydujemy się sfabrykować, lub też jakie opowieści snuć, są nie tylko ważne kulturowo, lecz także mają znaczenie formacyjne na poziomie narracji narodu, która manifestuje się w publicznych praktykach upamiętniania lub w polityce edukacyjnej. Jako dodatek do przykładów z literatury i różnych *lieux de memoire* obecnych w krajobrazie Europy Środkowo-Wschodniej, wspominam również o kinie rumuńskim po 1989 r., jako że ukazuje ono w bardzo ciekawy sposób cały zakres sprzeczności obecnych w rozliczeniach z niedawną przeszłością i jej traumatycznym dziedzictwie w teraźniejszości.

dr Cristina Șandru wykłada na Cardiff Metropolitan University i głównym redaktorem *The Literary Encyclopedia* (www.litecyc.com). Uczyła na uniwersytetach Northampton, Aberswyth, University College London, Goldsmiths', University of London, oraz na uniwersytecie w Sibiu w Rumunii. Jest autorką *Worlds Apart?: A Postcolonial Reading of Post-1945 East-Central European Culture* (Cambridge Scholars Press, 2012); współredaktorką antologii krytycznej *Re-routing Postcolonialism: New Directions for the New Millenium* (Routledge, 2009) oraz (z Dorotą Kołodziejczyk) specjalnego numeru *Journal of Postcolonial Writing on Postcolonialism/Postcommunism* (48.2, May 2012); publikowała artykuły i recenzje w *Critique*, *The Journal of Postcolonial Writing*, *Euresis*, *The New Makers of Modern Culture* Routledge series oraz *English*.

Dariusz Skórczewski

Kłopotliwe postkolonie Europy

Przegląd najnowszych światowych publikacji na temat Europy Środkowo-Wschodniej nasuwa spostrzeżenie, iż społeczeństwa tej części „Starego Kontynentu” często występują w nich w roli „obiektu antropologicznego” – są dyskursywnie ubezwłasnowolnione, relegowane na pozycję „słabą” w stosunku do dominujących systemów wiedzy i reprezentacji. Czy wizerunek i „styl obecności” naszego regionu w głównych dyskursach kulturalnych zachodniego świata zmienił się znacząco w ciągu ostatnich dwudziestu lat? Czy orientalizację Europy Środkowo-Wschodniej należy postrzegać jako rezultat hegemonii kulturalnej „Zachodu” na kontynencie i w świecie, czy też rozpatrywać jako skutek uboczny sowieckiej dominacji na kontynencie po II wojnie światowej? Wychodząc od tych pytań, wstępnie zakreślających obszar i wytyczających kierunek rozważań, artykuł przedstawia wnioski, jakie płyną z analizy wybranych dzieł naukowych i prac popularyzatorskich, obrazów filmowych i fotografii artystycznych, a także publicystyki, wywołujących rezonans w skali *globalnej*, jak również *lokalnej*, czyli wśród odbiorców w naszym regionie. Konkluzje te dotyczą w szczególności tego, w jakiej mierze współczesne dyskursy humanistyczne w Europie Zachodniej i USA duplikują protekcyjny, paternalizujący styl autorów oświeceniowych, a w jakiej odsłaniają perspektywy przewyciężenia ograniczeń tego rodzaju pooświeceniowego „opisu antropologicznego” w stronę upodmiotowienia „Innego”.

Dariusz Skórczewski – historyk i teoretyk literatury, adiunkt na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II. Autor wielu studiów z zakresu badań nad krytyką literacką i teorii postkolonialnej. Publikuje w polskich i zagranicznych czasopismach, m.in. „Pamiętniku Literackim”, „Tekstach Drugich”, „Porównaniach”/„Comparisons”, „The Sarmatian Review”.

Marta Skwara

Czy literatura polska może być literaturą europejską? Ponad koncepcjami i (post) zależnościami

W artykule omawiam sposoby prezentacji literatury polskiej na arenie międzynarodowej. Zwracam szczególną uwagę na (niefortunne według mnie) zjawisko włączenia polskiej literatury w ramy większych obszarów literackich i rozpatrywanie jej w oparciu o szerokie kategorie „literatury słowiańskiej” lub literatury „środkowo-”, „środkowo-wschodnio-” lub „wschodnioeuropejskiej”. Odnoszę się także do koncepcji literatur „mniejszości” i „większości”, które prowadzą często do mylnego odczytywania literatury europejskiej przez czytelników z Europy i spoza niej. Podkreślam także wagę postrzegania literatury polskiej jako jednej spośród wielu literatur europejskich. W puencie omawiam sytuację po upadku PRL, kiedy to polska literatura – po raz pierwszy od odzyskania niepodległości w 1918 r. – została uwolniona od swych patriotycznych powinności. Nowa rzeczywistość nadała literaturze polskiej nowe wymiary, otwierając ją na nieporuszone dotąd tematy i nową poetykę, jak również w pewnym sensie ujednoliciła ją, szczególnie w obliczu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Dziś bardziej niż kiedykolwiek wcześniej warto zadać sobie pytanie (oraz, jeśli to możliwe, znaleźć odpowiedź) na temat istoty literatury europejskiej oraz roli, jaką w jej ramach odgrywają literatury narodowe.

Marta Skwara – Profesor w Instytucie Literatury Polskiej i Porównawczej na Uniwersytecie Szczecińskim, kieruje zakładem komparatystyki od 2005 r., redaktor naczelna pisma Rocznik komparatystyczny, wydawanego przez Uniwersytet Szczeciński we współpracy z UW, ULB w Brukseli, oraz uniwersytetem w Greifswaldzie. Jej publikacje obejmują 7 monografii (w tym dwie we współautorstwie oraz dwie współredagowane), oraz ponad 60 artykułów. Za swoje prace o literaturze polskiej w światowych kontekstach przyznano jej wiele prestiżowych nagród, w tym Fundacji Kościuszkowskiej oraz Fulbrighta, a także granty Polskiej Akademii Nauk na publikację książkowe *Polski Whitman* i serię tłumaczeniową. Obecnie przygotowuje pracę *European Literatures: Polish Literature*, dla wydawnictwa John Benajmins.

Jan Sowa

Kolonializm – postkolonializm – samo-kolonizacja. Wschód i Zachód Europy w perspektywie teorii zależności

Jest rzeczą znaną, że w Europie po upadku Cesarstwa Rzymskiego nie powstało żadne imperium, które podporządkowałoby sobie znaczącą część kontynentu. Próbowali Karolingowie, Habsburgowie, Napoleon i Hitler – wszyscy ponieśli porażkę. Istotną przyczyną takiego biegu wypadków był fakt, że ekspansja lądowa jest w Europie trudna i wymagająca militarnie. Dlatego kraje zachodu Europy wybrały raczej drogę ekspansji morskiej, budując w ten właśnie sposób swoje kolonialne imperia. Państwem europejskim, które posiadało wyjątkową możliwość ekspansji lądowej, było u zarania nowoczesności (przełom XV i XVI wieku) Królestwo Polskie. Skwapliwie z tej możliwości skorzystało, budując największe imperium lądowe ówczesnej Europy. Jednocześnie I Rzeczpospolita popadła jednak w gospodarcze uzależnienie od zachodu kontynentu. Była to relacja o tyle nietypowa, że zależność owa ukonstytuowała się w obrębie tej samej kultury i cywilizacji, a nie – jak częściej ma to miejsce w przypadku procesów badanych w ramach studiów postkolonialnych czy analizy systemów-światów – pomiędzy kulturami lub cywilizacjami. Z tego powodu relacje między Wschodem a Zachodem Europy tylko w ograniczonym stopniu poddają się klasycznej analizie postkolonialnej i trafniej opisuje je koncepcja samo-kolonizacji opracowana przez bułgarskiego historyka Alexandra Kiosseva.

Wyjątkowa mieszanka równoległego doświadczenia dominacji i podporządkowania, ekspansji i zależności połączonych z kondycją samo-kolonizacji odcisnęła konstytutywne piętno na polskim habitusie narodowym. W swoim artykule rekonstruuje ową sieć skomplikowanych zależności, używając do tego takich narzędzi współczesnej humanistyki, jak studia postkolonialne, psychoanaliza lacanowska czy analiza systemów-światów. Pokazuję przy tym trwałe – i trwające do dzisiaj – konsekwencje takiego stanu rzeczy, w tym szczególnie antagonistyczną relację pomiędzy habitusem Polski, a nawet całego regionu, a nowoczesnością. Zastanawiam się też nad adekwatnością i granicami użyteczności w kontekście środkowo-europejskim narzędzi teoretycznych wypracowanych na Zachodzie w ramach badań nad zależnością.

Jan Sowa – studiował literaturę, filozofię i psychologię na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz University Paris 8 w Saint-Denis. Doktorat otrzymał w dziedzinie socjologii. Jest współzałożycielem i wydawcą domu wydawniczego Korporacja Ha!art. Pomógł w założeniu i prowadzeniu Wolnego Uniwersytetu Warszawy. Opublikował i zredagował kilka książek, w tym dwie monografie: *Ciesz się, późny wnuku! Kolonializm, globalizacja i demokracja radykalna* (2007) oraz *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą* (2011), a także ok. 100 artykułów w Polsce i za granicą.

Bogdan Ștefănescu

Stylistyka postkomunistycznej pamięci: tropologiczne podejście do wspomnień więźniów politycznych w okresie komunizmu

Celem artykułu jest analiza sposobu, w jaki opozycyjni intelektualiści używają literackiej pamięci, by zmierzyć się z traumatyczną przeszłością. Rumuńscy intelektualiści okresu międzywojennego, którzy pod rządami komunistów stali się więźniami politycznymi, stosując zróżnicowane strategie stylistyczne w swoich wspomnieniach z okresu uwięzienia. Różne odmiany tych terapeutycznych dyskursów pomogły im przepracować bolesne doświadczenia i uporządkować trudne relacje z reżimem. Kompensacyjna retoryka takich intelektualistów jak C. Noica, N. Steinhart, M. Vulcanescu, I. Pillat, N. Balota, którzy byli ofiarami komunizmu, rozwija zazwyczaj tematykę przebaczenia i łagodzenia. Jednakże ów trop, często pojawiający się w literaturze prześladowanych intelektualistów, prezentowany jest na różne sposoby.

W artykule staram się zidentyfikować post-traumatyczne modalności rekonstruowania rozbitych tożsamości przez literacką pamięć. Modalności te porządkowane są według zasad tropologicznej analizy dyskursu historiograficznego Haydena White'a opisanego w jego przełomowej *Metahistorii* (1973). Staram się też jednak przedstawić inny sposób kategoryzacji, nakładający się na cztery dyskursywne modalności White'a, a zaproponowany przez Francois Hartoga, którego argumentacja dotycząca reprezentowania inności z uwzględnieniem perspektywy inwersji, analogii, metafory i aporii u Herodota (*The Mirror of Herodotus*, 1988) pozwala na wygenerowanie konceptualnej sieci i w ten sposób umożliwia lepszą analizę gry toczoną między

„ja” i „innym” w procesie odzyskiwania i rewaluowania kulturowej tożsamości.

Podejście dyskursywne, które stosuję, opiera się na założeniach subiektywnego wariantu konstruktywizmu. Oznacza to, że podejmując się zadania wyjaśnienia procesu kształtowania tożsamości, nie koncentruję uwagi na okolicznościach historycznych i materialnych instrumentach, typowych dla badań konstruktywistycznych krytyków, lecz skupiam się na wewnętrznych technikach identyfikacyjnych oraz retorycznych środkach, przez pryzmat których omawiani autorzy widzą komunistycznego „innego”. Tego typu przedstawienia wstrząsającej przeszłości oraz komunistycznych oprawców są wykorzystują różne prefiguratywne tropy, łączące się z określoną ideologią, co prowadzi w efekcie do uzyskania efektu przebaczenia oraz zarysowania obrazu siebie jako ofiary komunistycznej alienacji. Artykuł jest częścią projektu, w którym dążę do zaprezentowania profilu (narodowej) tożsamości jako dyskursywnego konstruktu wytworzonego z użyciem wzorów tropologicznych oraz ideologicznych.

Bogdan Ștefănescu – Profesor, członek i stypendysta Komisji Fulbrighta, British Council, Uniwersytetu Londyńskiego, Uniwersytetu w Stuttgarcie, Uniwersytetu Europy Środkowej i New Europe College w Bukareszcie. Prowadzi kursy podyplomowe z retoryki nacjonalizmu i badań komparatystycznych postkolonializmu i postkomunizmu. Prowadzi także zajęcia ze wstępu do krytyki literackiej i literatury brytyjskiej. Jego obecne badania skupiają się na komparatystycznych badaniach postkomunizmu i postkolonializmu, które prowadzi w ramach projektu SPO HRD, 89/1.5/S/62259 finansowanego przez Komisję Europejską. Prowadził także badania nad brytyjskim i europejskim romantyzmem, jego tłumaczenia (głównie z rumuńskiego na angielski) pojawiały się w różnej formie w piętnastu tomach publikowanych zarówno przez wydawnictwa amerykańskie jak i rumuńskie. Jego ostatnie publikacje i wykłady skupiają się na nacjonalizmie, tożsamości kulturowej, postkomunizmie i postkolonializmie, a także retoryce, analizie dyskursu oraz badaniach kulturowych. Jest jednym z założycieli i członków Romanian Society for British and American Study (któremu przewodniczył w latach 1992–1994). Pracował także jako animator kultury, dyplomata (na stanowisku zastępcy dyrektora generalnego Instytutu Kultury Rumuńskiej w Nowy Jorku w latach 2005–2007), dziennikarz i redaktor czasopisma *Secolul 20*. Jest obecnie prodziekanem Wydziału Literatury i Języków Obcych na Uniwersytecie w Bukareszcie oraz redaktorem naczelnym *University of Bucharest Review*.

Irene Sywenky

Badania graniczne i teoretyczne perspektywy ich zastosowania w postzależnościowej Europie Środkowej i Wschodniej

Biorąc pod uwagę złożone uwarunkowania postzależnościowe Europy Środkowej i Wschodniej, stosuję w referacie instrumentarium studiów granicznych (*border studies*) do komparatystycznych badań literackich i kulturowych związanych z tą częścią świata.

W jednym ze studiów powstałych po roku 1989, a dotyczących zmian geopolitycznych w przestrzeni Europy Środkowej i Wschodniej czytamy: „w roku 1900 wszyscy mieszkańcy Europy Środkowej i Wschodniej wiedzieli, gdzie się znajdują. ... W roku 2000 z kolei zaledwie garstka mieszkańców tego obszaru jest pewna swojej sytuacji geopolitycznej”. Po upadku bloku wschodniego dynamiczny i geopolitycznie zmienny kontynent europejski stał się przedmiotem badań, w których musiano brać pod uwagę jego historyczne granice, marginesy i peryferie. Myśliciele, tacy jak: Jacques Derrida, Jürgen Habermas, Umberto Eco, Richard Rorty, Gianni Vattimo oraz Susan Sontag wypowiedzieli się na temat zmieniającej się tożsamości Europy oraz polityki geokulturowej ostatnich dwóch dekad. W artykule badam metodologiczną wartość takich kategorii jak tożsamość graniczna, hybrydyzacja kulturowa i kulturowa szczelinowość zastosowanych jako potencjalnie produktywnie narzędzia w analizach procesów kulturowych zachodzących w omawianym regionie zamiast teoretycznych paradygmatów wypracowanych przez studia postkolonialne i teorię systemów-światów/centrum-peryferii.

Geopolityczna przestrzeń kulturowa państwa jest wyznaczana między innymi przez „podstawowe formy identyfikacji i kształtowania granic, które charakteryzują jej życie polityczne oraz przestrzeń społeczną i kulturową”. Fundamentalny związek geopolityki z kulturą ze względu na swój narracyjny, dyskursywny charakter sprawia, że zajmująca się nim literatura, to jedna z ważniejszych odmian “świadomości geopolitycznej” kultury, jeśli mówić o niej w kontekście kształtowania tożsamości, rozumienia kategorii państwa i narodu. Potoczne wyobrażenia dotyczące geografii, miejsca, przestrzeni, płynnych granic odgrywają ważną

rolę w formowaniu i rewidowaniu kształtu indywidualnej i zbiorowej tożsamości. Dostrzec można istnienie wzajemnego oddziaływania pomiędzy dyskursami kultury i tożsamości, oraz (geo)polityki przestrzeni. Stawiam tezę, że refleksja nad geoprzestrzennością i przestrzenią graniczną we współczesnym dyskursie kulturowym (szczególnie w narracjach intraregionalnych i lokalnych mikronarracjach) konstytuuje osobną problematykę. Konceptualizacja różnych przestrzeni i miejsc, rzeczywistych bądź wyobrażonych, zachodzi poprzez ich mitologizowanie, nadawanie im cech heterotopii albo miejsc kondensujących geopolityczne pożądanie.

Irene Sywenky jest adiunktem na Uniwersytecie w Albercie, gdzie zajmuje się komparatystyką literacką, językami nowożytnymi i studiami kulturowymi. Obecnie bada przestrzeń geopolityczną w kontekście postzależności Europy Środkowej i Wschodniej. Jest autorką publikacji dotyczących problemów kulturowych przestrzeni post-kolonialnych i post-imperialnych, a także prac na temat kultur diasporycznych, kultury popularnej, literatury kanadyjskiej oraz ekokrytyki.

Magda Szcześniak

Lewajsy, Umy i inne fałszywki – kategoria podróbki jako model teoretyczny polskiej transformacji

W popularnym dyskursie lata dziewięćdziesiąte przedstawia się jako okres zalewu rynku przez towary – rozkwita handel uliczny, pojawiają się coraz liczniejsze sklepy, pod koniec dekady zakładane są pierwsze centra handlowe. Uwieczniony w wielu przedstawieniach kulturowych pęd za pieniądzem i ekscytacja towarami stały się już obrazem nostalgicznym, znakomicie wpisującym się w teleologiczne narracje tranzytologiczne (od dzikiego do ustabilizowanego rynku, od nowobogackich do nowoczesnej klasy średniej). Celem wystąpienia jest skomplikowanie nostalgicznej narracji przez podanie w wątpliwość naturalności i nieuchronności przyjęcia pewnych praktyk konsumpcyjnych.

Interesuje mnie kategoria podróbki oraz, stanowiąca jej rewers, kategoria oryginału. Podróbka jest tu analizowana zarówno jako szczególny typ przedmiotu, który zdobywa polski rynek lat dziewięćdziesiątych (podrobione ubrania, „pirackie” płyty i filmy, symbole statusu, takie jak zegarki i torebki), jak i jako figura analityczna, która pozwoli mi wejść w dyskusję o powstających nowych „warstwach społecznych” i nowym systemie społecznym, przede wszystkim pod kątem wyobrażeń dotyczących „polskich nowobogackich”.

Charakter podróbki wyraża się w polu wizualnym – o tożsamości podróbki stanowi jej relacja z „oryginałem”. Oryginał odbiera podróbce wartość, jednocześnie jednak idealna podróbka jest od niego niemożliwa do odróżnienia, podaje go zatem w wątpliwość. Lata dziewięćdziesiąte są okresem kształcenia się oka polskiego konsumenta i stopniowego wypierania podróbek przez oryginały, przynajmniej w oficjalnym obiegu handlowym (tłem dla tych rozpoznań są również ewoluujące w latach dziewięćdziesiątych regulacje prawne). Analizuję moment (zapisany zarówno tekstach kultury, jak i w przekazie medialnym), w którym podróbki stają się estetycznie podejrzane, a różnica „jednego paska” zaczyna decydować o statusie społecznym. Figura podróbki jest również pomocna w analizie powstających nowych warstw społecznych, szczególnie tak zwanych nowobogackich. Jeśli u swoich źródeł historyczno-kulturowych *nouveau riche* definiowani są we francuskiej teorii społecznej jako „podróbka” arystokracji, to czego „podróbka” byłiby w takim układzie polscy nuworysze, ironicznie opisywani w debacie publicznej w toku rozwoju systemu wolnorynkowego? Kategoria podróbki może również okazać się przydatna w badaniu tworzonego w latach dziewięćdziesiątych systemu politycznego, który, przez niektórych krytyków przemian w Polsce, traktowany jest jako bezmyślne i szkodliwe przepisane zachodniego systemu kapitalistycznego na szczególne warunki polskiego postkomunizmu.

Magda Szcześniak, absolwentka Kolegium MISH UW, doktorantka w Zakładzie Filmu i Kultury Wizualnej Instytutu Kultury Polskiej UW. Publikowała m.in. w „Dialogu”, „Kontekstach”, „Krytyce Politycznej”, „Kwartalniku Filmowym”, „Kulturze Współczesnej”, „Tekstach Drugich” i na „Dwutygodnik.com”. Stypendystka Fundacji Fulbrighta (2010/11, University of Rochester, Graduate Program in Visual and Cultural Studies). Stypendystka Narodowego Centrum Nauki, realizuje indywidualny grant Preludium p.t. „Przestrzenie widzialności. Wizualne konstrukcje tożsamości w Polsce po 1989 roku” (2013-2014). Interesuje się kulturą wizualną, polityką tożsamościową, studiami postzależnościowymi. Przygotowuje doktorat na temat wizualnego konstruowania tożsamości w kulturze polskiej po 1989 roku. Redaktorka pisma „Widok. Teorie i praktyki kultury wizualnej”.

Dirk Uffelmann

Teoria jako pamięć: podzielony dyskurs dotyczący polskiej postkolonialności

W swoim wystąpieniu pragnę zaryzykować stwierdzenie, że teoria postkolonialna może być rozumiana jako akademicka praktyka pamięci. Teoria postkolonialna ma charakter zdarzenia kulturowego (Pfeiffer/Kray/Stadtke, 2001) w zinstytucjonalizowanej kulturze pamięci. Co więcej, zakładam, że debaty dotyczące prawomocności i możliwości zastosowania studiów postkolonialnych w stosunku do pewnych wydarzeń w historii danej kultury wykazują cechy wojny pamięci, w szczególności jeśli dotyczą one problemów międzykulturowych. Proponowany referat podchodzi do zagadnienia debat meta-teoretycznych jako pola bitwy konfliktowych pamięci kulturowych.

Swoją analizę ograniczam do meta-teoretycznych dyskusji dotyczących studiów postkolonialnych w polskim literaturoznawstwie. Obiektem analizy będą debaty toczone w polskich periodykach między rokiem 2004 a 2008. Mam zamiar obalić sugestię Michaliny Golinczak z 2008 roku, w której stwierdza, że „widmo Thompsonizmu” zawisło nad całą debatą.

W debacie tej mamy raczej do czynienia z rozdartą pamięcią w odniesieniu do teorii postkolonialnej: jest to szeroko akceptowany obraz Polski jako ofiary obcej, w szczególności rosyjskiej lub sowieckiej, przemocy, który wpisuje się w tradycyjną, oficjalną polską pamięć antyimperialną. Kontrastuje z hegemoniczną relacją Polski do Ukrainy, Białorusi i Litwy, co nadal stanowi problem dla wielu uczestników dyskusji, choć już od roku 2006 inni badacze, jak Bogusław Bakula, Hanna Gosk, Mieczysław Dąbrowski, a także wielu innych, również spoza Polski, wypracowali cenny wgląd w te kwestie.

Dirk Uffelmann studiował literaturę rosyjską, polską, czeską i niemiecką na uniwersytetach w Tybindze, Wiedniu, Warszawie i Konstancji. Doktorat obronił na uniwersytecie w Konstancji w 1999 r., a habilitację na uniwersytecie w Bremie w 2005 r., po czym pracował jako wykładowca na uniwersytecie w Edynburgu. Był również profesorem wizytującym na uniwersytetach w Bergen, Norwegia, Western Michigan University, USA, oraz na University of Cambridge. Obecnie jest profesorem literatur i kultur słowiańskich oraz wicerektorem od spraw nauczania i studentów na uniwersytecie w Passau. Jego zainteresowania badawcze obejmują rosyjską, polską, czeską, słowacką i środkowo-azjatycką literaturę, filozofię, religię, migrację, a także badania Internetu. Jest współredaktorem pisma *Zeitschrift für Slavische Philologie* oraz serii książkowej *Postcolonial Perspectives on Eastern Europe* i *Polonistik im Kontext*.

Jagoda Wierzejska

Hermeneutyka przestrzeni postsowieckiej – próba zarysu

Władimir Kaganskij stwierdził, że „hermeneutyka przestrzeni sowieckiej i postsowieckiej” nadal nie została opracowana w zadowalający, a być może nawet wstępny sposób. Mój referat stanowi próbę zarysu lub – parafrazując tytuł słynnej pracy Stanisława Moskala – wstęp do próby zarysu owej złożonej, obejmującej ogromną liczbę zjawisk hermeneutyki. Momentowi rozpadu imperium radzieckiego oraz procesowi transformacji postkomunistycznej niegdysiejszych republik radzieckich i – kontekstowo – tzw. krajów satelickich chciałabym się przyjrzeć z perspektywy przestrzennej, tzn. takiej, która uwzględnia podejścia do przestrzeni wypracowane na gruncie zwrotu kulturowego (od antropologii miejsca i przestrzeni po geokrytykę i geopoetykę).

Ze względu na obszar i charakter rozpoznań mój referat stanowi analizę reprezentacji przestrzeni zawartych przede wszystkim w wybranych esejach i reportażach poświęconych obszarowi byłego ZSRR, a także – kontekstowo – dotyczących tzw. krajów satelickich. Szczególnie interesują mnie reprezentacje przestrzeni miejskich – Moskwy, Wilna, Mińska, Lwowa, Kijowa... Na warsztat biorę utwory Jurija Andruchowycza, Artura Kinau, Mariusa Ivaškevičiusa, Svetlany Boym i innych.

Punktem wyjścia moich rozważań jest kwestia przestrzennego kontekstu umacniania władzy komunistycznej w imperium radzieckim, to więc, w jaki sposób władza owa była także władzą nad przestrzenią oraz jak „produkowano” swoistą przestrzeń sowiecką. Następnie przyglądam się momentowi rozpadu imperium, w którym system radziecki w pełni objawił swój bezwład i – zgodnie z tezą Karla Schlägla, iż „System, który się rozpada, staje się przestrzenią” – przekształcił się w przestrzeń postsowiecką. Zasadniczą część mojego referatu

stanowi próba zarysu tytułowej hermeneutyki, czyli odczytania z rozmaitych reprezentacji przestrzeni postsowieckiej – kulturowej, społecznej i politycznej złożoności procesu transformacji postkomunistycznej. Wskazują linie ciągłości między przestrzenią sowiecką a postsowiecką, wyznaczone przez nadal funkcjonujące w tej ostatniej emblematy socjalizmu radzieckiego. Przede wszystkim skupiam się jednak na punktach zerwania, wskazujących na to, jak transformacja postkomunistyczna zaznacza się w przestrzeni, przekształca przestrzeń, oraz jak zmieniająca się po przełomie politycznym przestrzeń – zwrótnie – napędza proces transformacji.

Jagoda Wierzejska – historyk literatury i krytyk literacki. Doktoryzowała się w Zakładzie Literatury XX wieku Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego w 2011 r. Jest autorką książki *Retoryczna interpretacja autobiograficzna. Na przykładzie Andrzeja Bobkowskiego, Zygmunta Haupta i Leo Lipskiego* (2012). Za rozprawę doktorską, stanowiącą postawę tej publikacji, zdobyła nagrodę Archiwum Emigracji dla najlepszej pracy doktorskiej o tematyce emigracyjnej. Absolwentka studiów podyplomowych z zakresu marketingu kultury na Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. Współpracuje z Państwowym Instytutem Sztuki Filmowej oraz miesięcznikiem „Nowe Książki”.

Dorota Wojda

Inni o nas. Relacje z podróży do Polski w dobie transformacji

Przedmiotem lektury są w tym referacie relacje z podróży do Polski napisane przez Amerykanina, Irlandczyka i Australijczyka: *Unquiet Days: At Home in Poland* (1991) Thomasa Swicka, *There's an Egg in My Soup* (2007) Toma Galvina, *A Country in The Moon: Travels in Search of The Heart of Poland* (2008) Michaela Morana. Autorzy ci uznają kolonizację i dekolonizację za ważny kontekst zmian dokonujących się w Polsce, w związku z czym ich książki odczytuję z perspektywy postkolonialnej (R. Krishnaswamy, J. Philip, B. Korte) – jako teksty deklaratorywnie zaangażowane po stronie wolności, zarazem jednak reprezentujące dyskurs władzy. W szczególności analiza obejmuje następujące kwestie: konstruowanie obrazu Polski i Polaków za pośrednictwem różnych technik narracyjnych i tropów, sprzeczności w diagnozowaniu zachodzących w naszym kraju przeobrażeń, szukanie języka na określenie różnicy kulturowej i związanej z tym egzotyzację Innego.

Dorota Wojda, adiunkt w Katedrze Teorii Literatury Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Zajmuje się problematyką *mimesis*, postkolonializmu i performatywności. Ostatnie publikacje: *Figury kanibalizmu w literaturze polskiej XX wieku*, „Pogranicza” 2011, z. 4; *Tropy Nietzschego i tropy Leśmiana. Między różnicą a tożsamością metamorficzną*, w: *Leśmian nowoczesny i ponowoczesny*, red. B. Grodzki i D. Trzeźniowski, Radom 2012; *Wędrownica jako performans. Witolda Gombrowicza „błądzenie po peryferiach”*, w: *Narracje migracyjne w literaturze polskiej XX i XXI w.*, red. H. Gosk, Kraków 2012. Publikowała w „Pamiętniku Literackim”, „Ruchu Literackim”, „Tekstach Drugich”. Przygotowuje książki *Zdarzenia literackie. Od komunikacji do performatywności* oraz *Polska Szeherezada i inne lektury postkolonialne*.

Krzysztof Zajas

Litwo! Ojczyzno Moja! Kolonialne perspektywy literatury polskiej

Ostatnio coraz częściej mówi się o potrzebie spojrzenia na kulturę i literaturę polską z perspektywy najnowszych metodologii badawczych, dzięki którym pojawiają się nowe, czasem zupełnie nieoczekiwane możliwości interpretacyjne. Wychodząc naprzeciw tym postulatom, podejmuję próbę zastosowania analizy dyskursu kolonialnego i, ogólnie, postkolonializmu do wybranych tekstów romantyzmu polskiego, związanych z kulturą i mitologią dawnych kresów wschodnich Rzeczypospolitej, wielokulturowością tamtych obszarów oraz relacjami zależnościowymi i postzależnościowymi wpisanymi w te teksty. Śledząc polską współczesność polityczną i społeczną nieodparcie dochodzimy do wniosku, że źródła jej dogmatów, świeckiej teologii, tendencyjnej historiografii oraz towarzyszącej im wspólnotowej emocjonalności tkwią w kształtowanych jeszcze przed wiekami zbiorowych strukturach wyobrażonych. Szczególnie widoczne staje się to w odczytaniu wielkich, kanonicznych dzieł literatury polskiej, począwszy od tekstów Kochanowskiego, przez Mickiewicza,

Słowackiego, na Miłoszu i Herbercie kończąc. Perspektywa postkolonialna w historii literatury polskiej nie tylko daje się uruchomić, ale otwiera całkiem nowe pola interpretacji.

Krzysztof Zajas, doktor habilitowany, adiunkt Wydziału Polonistyki UJ, literaturoznawca, kulturoznawca, badacz pograniczy kulturowych. Opublikował m. in. książki: *Miłosz i filozofia* (Kraków 1997), *Nieobecna kultura. Przypadek Infant Polских* (Kraków 2008) oraz *Na pograniczach literatury* (Kraków 2012).

Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz

„Co czuć, kiedy stara Niemka szuka zaginionego na ‘niemieckim wschodzie’ brata?” Polskie zależności a lektura prozy zachodnich sąsiadów i ich okołokolonialnego dyskursu

W temacie proponowanego wystąpienia nawiązuję do powieści Anne Dorn *Obejrzyj się* (niem. *Sieh dich um*, 2007), której 75-letnia bohaterka wyrusza do współczesnej i wojennej Polski (m.in. do Poznania – niegdysiejszego Kraju Warty), by spróbować odnaleźć ślad zaginionego podczas II wojny kilkunastoletniego brata, żołnierza *Reichsarbeitsdienst* 3/401 XL Warthegau Ost.

Ponieważ udało mi wydzielić w tłumaczonej i nietłumaczonej jeszcze na polski niemieckiej prozie grupę kilku zbliżonych utworów (Sabriny Janesch, Hansa-Ulricha Treichela, Uwe Timma), w których Polska pojawia się jako były niemieckie tereny wschodnie (z całym bogactwem „wschodniego inwentarza”), chciałabym im zadać kilka pytań, formułowanych z perspektywy ustaleń PDP:

1) Czy jest we współczesnym niemieckim dyskursie postkolonialnym, tak odmiennym od polskiego, jest miejsce dla Polski i Polaków jako subalternów?

O ile bowiem w Niemczech uznaje się, że jednym z najpilniejszych postulatów teorii nowych badań literackich w odniesieniu do realiów rodzimych jest sprawdzanie, „jak i dlaczego utrzymuje się nadal problematyczna dialektyka tego, co obce, i tego, co własne, oraz w jaki sposób jest ciągle na nowo odtwarzana różnica między Zachodem i resztą świata” [Beate Sommerfeld], o tyle problem ten zdaje się dotyczyć w głównej mierze „wewnętrznych” niemieckich obcych – tj. Turków i Niemców wschodnich.

Tymczasem wywiedzione z przybywających ustaleń PDP oraz własnych doświadczeń lekturowych przeświadczenie o trwającym napięciu na linii Polska-Niemcy daje lekcję tego, iż Polak to subaltern nie tylko Wschodu, ale i Zachodu. Ponieważ ramę dla tych przeświadczeń stanowi lektura tematyzacji II wojny w „niemieckiej prozie z Polską w tle”, ważne wydaje mi się pytanie o:

2) fabuły i rozwiązania narracyjne organizowane przez niemieckich pisarzy po ’89 wokół realiów około- i powojennych w niemiecko-polskiej przestrzeni (dawne i współczesne pogranicza).

To one pozwalają zaobserwować prawidłowość, iż polskie doświadczenie historii pojawia się w niemieckiej prozie punktowo i zawsze w trudnej, ułamkowej, miejscami zaskakującej relacji do tego, co niemieckie. Metodologia czytania czasu w przestrzeni [Karl Schlögel] może być tu więc w pełni wykorzystana. Analizuję zatem powieść Dorn w bliskim kontakcie z jej tekstem, używając takich poetologicznych narzędzi, które wydobyłyby tekstowe dowody na (nie?)trwałość narracji silniejszego, mądrzejszego, słowem – zachodniego sąsiada wobec Polski.

Kolejne ogniwo rozważań stanowi zaś postawienie, bezpośrednio związanej z poprzednimi, kwestii wspólnej Niemcom i Polakom historii imperialno-podległej. Dlatego warto by zapytać o:

3) styczne obserwowalnej w Europie Zachodniej od dłuższego czasu indywidualizacji historii z przekazem historii doświadczonej przez Europę Środkowo-Wschodnią.

Idea włączania naszej, środkowo- czy też wschodnioeuropejskiej przeszłości w nurt pamięci Zachodu uzmysławia wciąż, iż komunizm i postkomunizm nie funkcjonują w oderwaniu od nazistowskiego totalitaryzmu. Chociaż trudny metodologicznie paradygmat totalitaryzmu budzi w niemieckiej historiografii pewne kontrowersje [Christoph Klessmann], to przecież postzależnościowa edukacja Polski do demokracji po ’89 zakłada nasze „ewakuowanie się” z obu systemów totalitarnych.

Małgorzata Zduniak-Wiktorowicz, doktor, wykłada w Polsko-Niemieckim Instytucie Badawczym Collegium Polonicum Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Jest autorką książki „Współczesny polski pisarz w Niemczech – doświadczenie, tożsamość, narracja” (Poznań, 2012). Obecnie zajmuje się badaniem relacji polsko-niemieckich w prozie obu krajów. Współpracuje z polsko-niemieckim rocznikiem translatorskim *OderÜbersetzen* wydawanym przez Archiwum Karla Dedeciusa. W przeszłości pracowała w Instytucie Sławistyki Uniwersytetu

Christiana Albrechta w Kilonii oraz w Studium Języka Polskiego Uniwersytetu Adama Mickiewicza.

Andrzej Zieniewicz

Topograficzna orientacja biografii. Mity terenowe jako sposoby radzenia sobie (i nie radzenia sobie) z przeszłością: Artur Sandauer, Adolf Rudnicki, Adam Ważyk (i inni)

„Mostek na Młynówce”, „miasto o wąskich bramach”, „epoka pęknięta na pół”, „gorycz doświadczenia, z którego nic nie wynika”, itp. – obrazy-klucze, przy pomocy których porządkowana jest przeszłość i uspójniana pamięć autobiograficzna, mająca „wy tłumaczyć” to, co pomiędzy latami historycznych przełomów pamiętane jest niechętnie, zaniemówione lub przekłamywane. Na przykładach prozy/poezji Artura Sandauera, Adolfa Rudnickiego, Adama Ważyka przedstawione będą autorskie strategie biograficzne „na przejściu” ze świata sprzed drugiej wojny w rzeczywistość PRL-u. Będzie szło o budowanie różnych legend tego przejścia i układów odniesienia dla wyborów politycznych, ale także dla konstruowania wizji „miejsc historii”, gdzie dzieją się zarówno biografie autorskie, jak przedstawiane przez tych autorów opowieści.

Andrzej Zieniewicz – Profesor Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się historią i historiozofią w literaturze XX wieku, problemami literatury jako świadectwa, autobiografizmem, studiami nad formami z pogranicza fikcji i autobiografii, poezją dwudziestolecia międzywojennego. Ostatnia opublikowana książka: Pakty i fikcje. Autobiografizm po końcu wielkich narracji (2011).